

PRZEMYSŁAW WITKOWSKI

Uniwersytet Civitas

Ruch azowski i 15 Brygada Specjalnego Przeznaczenia Gwardii Narodowej Ukrainy „Azow” – związki i różnice, ideologiczne korzenie oraz ewolucja obu podmiotów do 2024 r.

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between the 15th Special Forces Brigade “Azov” within the National Guard of Ukraine and the Azov movement, as well as their evolution in the context of extremism. The author argues that, although the military unit itself has distanced its official communications from extremist content, many key figures representing both the current and former leadership of Azov are part of a broader network associated with the Azov movement, which remains extremist in nature. This network shares training facilities and community centres with the military unit, and the brigade’s leaders participate in events organised by the Azov movement.

Wprowadzenie

15 Brygada Specjalnego Przeznaczenia Gwardii Narodowej Ukrainy „Azow” (dalej: Brygada „Azow”) jest w dzisiejszej Europie wyjątkowym przypadkiem oddziału wojskowego. Będąc aktualnie częścią sił zbrojnych demokratycznego państwa, zaczęła działalność jako

grupa ekstremistyczna¹ i z tego powodu nadal budzi duże kontrowersje. W ostatnich kilku latach Brygada stała się tematem licznych tekstów, zarówno naukowych, jak i dziennikarskich. Michael Colborne poświęcił Ruchowi Azowskiemu książkę², a obszerne fragmenty dotyczące brygady można znaleźć również w książce Kacpra Rękawka³, tekstach Adriena Nonjona⁴, Antona Szechowcowa⁵, Andreasa Umlanda⁶, Wia-czesława Lichaczowa⁷, a także w licznych tekstach grupy dziennikarzy śledczych Bellingcat⁸ i ukraińskich niezależnych serwisów medialnych Zaborona⁹ i Hromadske¹⁰ oraz w analizach ośrodków zajmujących się ekstremizmem politycznym, takich jak *Counter Extremism*

¹ Jednostka powstała w maju 2014 r. w reakcji na narastający prorosyjski separatyzm we wschodniej Ukrainie jako paramilitarny batalion ochotniczy, którego członkami byli początkowo głównie nacjonaliści, neofaszyści i chuligani piłkarscy. We wrześniu 2014 r. została przekształcona w pułk i stała się częścią sił zbrojnych Ukrainy. Jednocześnie jej liczebność znacznie wzrosła. W styczniu 2023 r. otrzymała status brygady szturmowej i znów została powiększona, a do jej szeregów ponownie przyjęto ochotników.

² Zob. Michael Colborne, *From the Fires of War. Ukraine's Azov Movement and the Global Far Right* (Stuttgart and Hannover: Ibidem Press, 2022).

³ Zob. Kacper Rękawek, *Foreign Fighters in Ukraine. The Brown-Red Cocktail* (London: Routledge, 2022).

⁴ Zob. Adrien Nonjon, „Olena Semenyaka, The «First Lady» of Ukrainian Nationalism”, *Illiberalism Studies Program Working Papers*, wrzesień 2020, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.illiberalism.org/wp-content/uploads/2020/10/Nonjon-Olena-Semenyaka-The-First-Lady-of-Ukrainian-Nationalism.pdf>.

⁵ Zob. Anton Shekovtsov, „Why Azov Should Not be Designated a Foreign Terrorist Organisation”, *Atlantic Council*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-azov-should-not-be-designated-a-foreign-terrorist-organization>.

⁶ Zob. Andreas Umland, „Irregular Militias and Radical Nationalism in Post-Euromaidan Ukraine: The Prehistory and Emergence of the «Azov» Battalion in 2014”, *Terrorism and Political Violence* 31, nr 1 (2019): 105–131, <https://doi.org/10.1080/09546553.2018.1555974>.

⁷ Zob. Vyacheslav Likhachev, „The «Right Sector» and Others: The Behavior and Role of Radical Nationalists in the Ukrainian Political Crisis of Late 2013 – Early 2014”, *Communist and Post-Communist Studies*, 48, nr 2–3, (2015): 257–271, <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.07.003>.

⁸ Zob. Colborne, „Dispatches From Asgardsrei: Ukraine's Annual Neo-Nazi Music Festival”, *Bellingcat*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.bellingcat.com/news/2020/01/02/dispatches-from-asgardsrei-ukraines-annual-neo-nazi-music-festival>.

⁹ Zob. Katerina Kovalenko, „Fight for the White Race. How the Russian Neo-Nazi Denis Nikitin Promotes His Ideas in Ukraine, and Why the Azov Regiment”, *Zaborona*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://zaborona.com/en/fight-for-the-white-race-how-the-russian-neo-nazi-denis-nikitin-promotes-his-ideas-in-ukraine-and-why-the-azov-regiment>.

¹⁰ Zob. Ostap Yarysh i Darka Hirna, „From Oslo to Donbas: Why Was a Norwegian Kicked out of the Ukrainian Army?”, *Hromadske*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://hromadske.ua/en/posts/from-oslo-to-donbas-why-was-a-norwegian-kicked-out-of-the-ukrainian-army>.

*Project*¹¹. W kontekście tego oddziału prawdziwe informacje mieszają się jednak często, szczególnie w tekstach dziennikarskich, z plotkami, dezinformacją i zmyśleniami. W rosyjskich mediach Brygada „Azow” przedstawiana jest jako jednostka złożona z nazistów, neonazistów i ekstremistów¹². Z kolei niektóre ukraińskie i zachodnie media w swoich opisach Brygady mają tendencję do pomijania kontrowersyjnych elementów jej symboliki lub odniesień ideologicznych¹³. Inne media, które próbują zrównoważyć wizerunek tego środowiska, spotykają się z oskarżeniami o faworyzowanie Rosji lub w najlepszym razie z sugestiami, że „to nie jest ten czas”, ponieważ trwa w Ukrainie wojna obronna, w którą aktywnie zaangażowany jest „Azow”¹⁴. Jednocześnie sami liderzy jednostki i jej cywilnej emanacji, tj. Korpusu Narodowego (ukr. *Natsional'nyy korpus*) w oficjalnych komunikatach dążą do zaprezentowania się przede wszystkim jako weterani, żołnierze i patrioci¹⁵. W tym kontekście warto zadać pytanie o to, jaki jest obecny ideologiczny charakter tej Brygady.

Dla zrozumienia ideologicznego umiejscowienia Brygady „Azow” w konkretnym miejscu spektrum myśli politycznej szczególnie ważny jest dokładny opis struktury tzw. ruchu azowskiego. Ta jednostka wojskowa nie jest bowiem całkowicie niezależnym bytem politycznym, ale częścią większej całości – sieci podmiotów połączonych osobami liderów, symboliką lub wspólnie realizowanymi działaniami. Dlatego też istotną wskazówką dla zrozumienia ideologicznego zwrotu Brygady „Azow” jest analiza: wyboru patronów ruchu spośród poprzednich pokoleń ukraińskich nacjonalistów, książek wydanych przez wydawnictwa związane

¹¹ Zob. Kacper Rękawek, *Western Extremists and the Russian Invasion of Ukraine in 2022 – All Talk, But Not a Lot of Walk*, Counter Extremism Project, maj 2022, dostęp lipiec 15, 2024, https://www.counterextremism.com/sites/default/files/2022-05/Western%20Extremists%20and%20the%20Russian%20Invasion%20of%20Ukraine%20in%202022_May%202022.pdf.

¹² Alexander Ritzmann, „The Myth that Far-Right Zealots Run Ukraine is Russian Propaganda”, Euronews, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.euronews.com/2023/06/20/the-myth-far-right-zealots-run-ukraine-is-russian-propaganda>.

¹³ Oleksiy Kuzmenko, „The Azov Regiment has not Depoliticized”, Atlantic Council, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-azov-regiment-has-not-depoliticized>.

¹⁴ Oz Katerji, „By Focusing on the Azov Battalion We Are Falling into Putin's Trap”, *The New Statesman*, kwiecień 12, 2022, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.newstatesman.com/world/europe/ukraine/2022/04/why-focusing-on-the-azov-battalion-means-we-are-falling-into-putins-trap>.

¹⁵ Pułk Azov, „Official Statement of the Azov Regiment”, Azov.org, dostęp lipiec 15, 2024, <https://azov.org.ua/the-azov-regiments-response-to-the-allegations-published-in-time-magazine>.

z „Azowem”, wydarzeń kulturalnych, politycznych i sportowych organizowanych w jego ośrodkach społecznych, a także działalności znanych byłych i obecnych bojowników, również w grupach pozornie niezależnych od Brygady. Sama struktura ruchu nie jest wyborem przypadkowym, ale również wynika z ideologii wyznawanej przez aktywistów i jako taka musi być omówiona w tym tekście. Jest ona bowiem zbliżona do struktur ugrupowań politycznych czerpiących wzory organizacyjne z autonomicznego nacjonalizmu¹⁶, takich jak *CasaPound Italia* (dalej: CPI)¹⁷ czy polski ruch Szturmowców¹⁸, dodatkowo związanych także sojuszami i licznymi kontaktami z ruchem azowskim. Taka struktura, poprzez zmianę konstrukcji z hierarchicznej na sieciową i podzielenie jej na formalnie niezależne segmenty tematyczne, pozwala uniknąć łatwego zniszczenia takiego ruchu. Umożliwia również wysunięcie na pierwszy plan tych części, które są akceptowalne dla opinii publicznej i ukrycie tych, które są ekstremistyczne z natury, a nawet oficjalne zaprzeczanie jakimkolwiek związkom z nimi. Jednocześnie taki ruch jest również podzielony na warstwy, w których, w zależności od widoczności publicznej, wyznawana ideologia jest prezentowana w różny sposób. Tylko takie podejście do dyskusji o Brygadzie „Azow” może pozwolić odpowiedzieć na pytania o jej ideologiczną naturę.

Niniejszy tekst jest próbą ukazania ideologicznych korzeni i obecnego zaplecza Brygady „Azow” oraz analizy ewolucji tego środowiska od połowy lat dziewięćdziesiątych do roku 2024 (od jego neonazistowskich korzeni, poprzez budowę formacji w oparciu o subkulturę skin-headów i chuliganów stadionowych oraz wpływ na nią zachodnich nurtów neofaszyzmu, aż po okres przejścia do głównego nurtu, zapoczątkowany udziałem aktywistów ruchu w rewolucji EuroMajdanu). Artykuł ten odpowiedzieć ma także na pytania: jakie osoby i które grupy (w tym wcześniejsze pokolenia ukraińskich nacjonalistów oraz nieukraińskie nurty myśli politycznej) miały największy wpływ na ideologię „Azowa” i sposób prowadzenia przezeń działalności politycznej

¹⁶ Raphael Schlembach, „The «Autonomous Nationalists»: New Developments and Contradictions in the German Neo-Nazi Movement”, *A Journal For And About Social Movements* 5, nr 2, (2013): 295–318, <https://doi.org/10.4467/22996362PZ.21.023.14287>.

¹⁷ Caterina Froio, Pietro Castelli Gattinara, Giorgia Bulli i Matteo Albanese, *CasaPound Italia: Contemporary Extreme-Right Politics* (Abingdon: Routledge, 2020), 62–80.

¹⁸ Przemysław Witkowski, „Europa będzie biała albo bezludna”, czyli szturmowcy”, *Krytyka Polityczna*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://krytykapolityczna.pl/kraj/szturmowcy-przemyslaw-witkowski>.

oraz strukturę ruchu. Tekst ten ma pomóc odpowiedzieć także, w jaki sposób Rewolucja EuroMajdanu i wojna z Rosją wpłynęły na ukraińską skrajną prawicę i ideologię Brygady oraz czy dzisiejszy Ruch Azowski zachował elementy swoich wcześniejszych rewolucyjnych i ekstremistycznych aspektów.

Rewolucja EuroMajdanu i powstanie Batalionu „Azow”

Aby zrozumieć ideologiczne korzenie i geopolityczne stanowisko ruchu azowskiego, należy zwrócić uwagę na to, jaką odmianę ukraińskiego nacjonalizmu reprezentuje. Nie jest ona bowiem typowa dla tego nurtu na Ukrainie, zwłaszcza w odniesieniu do relacji z sąsiednimi narodami. Wcześniejsze wcielenia ukraińskiego nacjonalizmu, w szczególności Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów (Rewolucjoniści) (ukr. *Orhanizátsiia Ukraínskykh Natsionalístiv /revoliutsiina/*, dalej: OUN-B) i jej zbrojne ramię, i Ukraińska Armia Powstańcza (ukr. *Ukrajínska Powstańśka Armija*, dalej: UPA) z lat trzydziestych i czterdziestych XX w., zajmowały zdecydowane stanowisko etnocentryczne (ukraińsko-centryczne), kierując swoją niechęć przede wszystkim w stronę Rosji (lub jej geopolitycznego następcy, ZSRR), a w okresie międzywojennym i po wybuchu II wojny także i Polski¹⁹. Do tradycji OUN-B i UPA nawiązuje dziś większość współczesnych ukraińskich organizacji nacjonalistycznych, takich jak Ukraińskie Zgromadzenie Narodowe – Ukraińska Samoobrona Ludowa (ukr. *Ukraínska Natsionalna Asambleia – Ukraínska Narodna Samooborona*, dalej: UNA-UNSO), Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Wolność” (ukr. *Vse-ukraíns’ke obêdnannâ „Svoboda”*), czy Ruch Narodowo-Wyzwoleńczy „Prawy Sektor” (ukr. *Natsionalno-vyzvolnyi rukh „Pravyi sektor”*), a której to postawy ideologiczne ślady można odnaleźć również w takich podmiotach jak Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Ojczyzna” (ukr. *Vseukraíns’ke obêdnannâ „Batkivshchyna”*)²⁰. Stąd też koncepcje ruchu azowskiego są w tym kontekście specyficzne i nietypowe.

Początkowo, w latach dziewięćdziesiątych, przyszli liderzy ruchu próbowali uczestniczyć w tworzeniu tradycyjnej, hierarchicznej

¹⁹ Grzegorz Rossolinski-Liebe, *Stepan Bandera: The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist. Fascism, Genocide, and Cult* (Stuttgart and Hannover: Ibidem Press, 2014), 77–89.

²⁰ Witold Dobrowolski, *Ruch Azowski. Ideologia, działalność i walka ukraińskich nacjonalistów* (Warszawa: Capital, 2022), 17–20.

i scentralizowanej partii, typowej dla wspomnianych nurtów ideologicznych ukraińskiego nacjonalizmu. Działali w utworzonej w 1991 r. Socjal-Narodowej Partii Ukrainy (ukr. *Social-Nacional'na Partiâ Ukraïni*, dalej: SNPU). Jej milicją była założona we Lwowie w 1996 r. grupa pod nazwą Towarzystwo Wspierania Ukraińskiej Armii i Floty „Patriota Ukrainy” (ukr. *Tovarystvo spryannia Zbroinym Sylam ta Viiskovo-Morskemu Flotu Ukrainy „Patriot Ukrainy”*)²¹. Na początku XXI w. SNPU zaczęła odchodzić od neofaszyzmu i neonazizmu w kierunku stanowisk nacjonalistycznych. Proces ten doprowadził do jej przekształcenia w 2004 r. w Ogólnoukraińskie Zjednoczenie „Wolność”, kierowane przez Ołeha Tiahnyboka. Ruch ten był wynikiem ambicji lidera, który pragnął stać się politykiem głównego nurtu²². Milicja SNPU – Patriota Ukrainy (ukr. *Patriot Ukrainy*) – była zbyt ekstremistyczna i przemocowa dla planów Tiahnyboka i została rozwiązana²³. Niektórzy młodszy aktywiści z Charkowa, w tym Andrij Biłecky, Mykoła Krawczenko i Ołeh Odnorożenko, nie zaakceptowali tej decyzji. Odtworzyli organizację Patriota Ukrainy, aby na bazie jej oddziałów ze wschodniej Ukrainy stworzyć w 2008 r. partię Zjednoczenie Socjalno-Narodowe (ukr. *Sotsial-Natsionalna Asambleia*, dalej: SNA)²⁴. Próba przeniesienia się do centrum początkowo przyniosła sukces nowej partii Tiahnyboka. W pierwszych piętnastu latach XXI w. odnotowała wyniki w wyborach parlamentarnych na zachodniej Ukrainie w przedziale 5–7%, z rekordowymi 34,69% w wyborach lokalnych w obwodzie tarnopolskim (2009 r.), a w sondażach prezydenckich Tiahnybok osiągnął nawet 28% poparcia (grudzień 2013 r.). Jednocześnie SNA pozostawała na marginesie ukraińskiej sceny politycznej. Kiedy 21 listopada 2013 r. na Ukrainie rozpoczęły się protesty z powodu niepodpisania przez ówczesnego prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską, grupa kierowana przez Biłeckiego była nadal mieszkanką byłych skin-headów i chuliganów piłkarskich, ideologicznie kierującą się przede wszystkim w duchu narodowego socjalizmu. Była to grupa, której wartości krążyły wokół idei społeczeństwa hierarchicznego, autoritaryzmu i wezwań do odrodzenia narodowego, ze skłonnością do

²¹ Nazywana z czasem skrótowo Patriota Ukrainy.

²² Dobrowolski, *Ruch Azowski*, 21–23.

²³ Ibid., 23.

²⁴ Ibid., 21–25.

działań bezpośrednich w połączeniu z paramilitarnym zacięciem. Od 2011 r. grupa była represjonowana przez władze, między innymi więziono jej liderów, w tym Biłeckiego (od 27 grudnia 2011 r. do 24 lutego 2014 r.)²⁵. Dopóki Ukrainą rządziła ekipa prezydenta Wiktora Janukowycza, balansująca między Zachodem a Rosją, grupa pozostawała na marginesie sceny politycznej jako jedna z wielu organizacji ukraińskiej skrajnej prawicy.

To protesty społeczne na przełomie 2013 i 2014 r. przesunęły grupę Biłeckiego w kierunku militarnym. Od tego momentu jej paramilitarna struktura i ultrapatriotyczna frazeologia zaczęły zyskiwać na widoczności i znaczeniu. Środowisko nacjonalistyczne i neofaszystowskie odegrało także widoczną rolę w protestach związanych z EuroMajdanem i obaleniem prezydenta Janukowycza²⁶. Większość protestujących wówczas Ukraińców była przygotowana tylko na pokojowe protesty. Byli zaskoczeni brutalnością reakcji władz, które wysłały przeciwko nim specjalne jednostki policji, w tym snajperów i grupy opłacanych agresywnych chuliganów, powszechnie znanych na Ukrainie jako „tituszk”. W rezultacie to nacjonaści i neofaszyści stali się trzonem sił samoobrony EuroMajdanu, grupując się w paramilitarne oddziały, które nazywano „sotniami”. W przeciwieństwie do większości protestujących, byli oni często wyposażeni w broń palną. Wielu z nich miało doświadczenie w bezpośrednich starciach z policją i regularnie trenowało sporty walki. To głównie dzięki nim protestującym udało się przetrwać atak policji prorządowej na protestujących na EuroMajdanie w nocy z 18 na 19 lutego 2014 r., w wyniku którego zginęło prawie stu protestujących i trzynastu policjantów.

Jeszcze podczas protestów, w marcu 2014 r., utworzono początkowo nieformalną, koalicję grup nacjonalistycznych i neofaszystowskich Prawy Sektor, która z czasem przekształciła się w partię polityczną. Stworzyły ją kluczowe wówczas nacjonalistyczne organizacje ukraińskie, tj. UNA-UNSO, SNA i kilka mniejszych, takich jak: Tryzub (ukr. *Tryzub*), Karpacka Sicz (ukr. *Karpats'ka Sich*) i Biały Młot (ukr. *Bilyi Molot*)²⁷. Jednak duża widoczność podczas protestów nie przełożyła się na sukces wyborczy. W wyborach prezydenckich 25 maja 2014 r. lider Prawego Sektora Dmytro Jarosz otrzymał sto dwadzieścia siedem

²⁵ Ibid., 26–27.

²⁶ Umland, „Irregular Militias”, 105–131.

²⁷ Likhachev, „The «Right Sector»”, 257–271.

tysięcy głosów, czyli zaledwie 0,7% wszystkich oddanych. W październikowych wyborach „Wolność” i „Prawy Sektor”, które startowały osobno, zdobyły odpowiednio sześć i jedno miejsce w 450-osobowym parlamencie, co można uznać za druzgocącą porażkę, gdyż „Wolność” straciła trzydziestu jeden deputowanych w porównaniu z poprzednią kadencją. Ideologiczne różnice między nurtem wywodzącym się z tradycji politycznej Bandery (UNA-UNSO i „Wolność”) a nurtem azowskim (SNA a później Korpus Narodowy) ukraińskiego nacjonalizmu, wewnętrzne konflikty między liderami i odejście głównego Jarosza z partii pod koniec 2015 r. zasadniczo położyły kres istnieniu Prawego Sektora. Chociaż partia nadal działa na ukraińskiej scenie politycznej, to jej członkami są przede wszystkim byli działacze UNA-UNSO i ma ona dziś niewielkie polityczne znaczenie.

W lutym 2014 r., z inicjatywy charkowskich neofaszystów i chuliganów piłkarskich klubu FC Metalist Charków z grupy „Sekcja 82”²⁸, utworzono uzbrojone oddziały samoobrony przeciwko siłom wspieranych przez Rosję separatystów. Początkowo działały one pod nazwą „Czarny Korpus” (ukr. *Chorny Korpus*), a w kwietniu 2014 r. zostały uznane przez ukraińskiego ministra spraw wewnętrznych Arsena Awakowa za oddział „Policji Patrolowej do Zadań Specjalnych”²⁹. Od 5 maja 2014 r. zaczęto używać już nazwy Batalion Azow. Oddział wspierał ukraiński potentat finansowy Ihor Kołomojski³⁰. Grupa została także objęta polityczną ochroną przez lidera prawicowej populistycznej Partii Radykalnej Ołeha Laszko, byłego lidera UNA-UNSO, Dmytro Korczyńskiego, posła Ogólnoukraińskiego Zjednoczenia „Ojczyzna” i ówczesnego gubernatora obwodu donieckiego, biznesmena Serhija Tarutę oraz ministra spraw wewnętrznych Arsena Awakowa³¹. Batalion Azow wziął w tym okresie udział w walkach z separatystami w Charkowie, Nowoazowsku, Doniecku i Mariupolu. W listopadzie 2014 r. został

²⁸ Катерина Сергацкова, „«Ми намагаємося прийти до влади через вибори, хоча маємо всякі можливості» – як «Азов» стає партією» (Kateryna Serhatskova, „«My namahaemosia pryty do vlady cherez vybory, khocha maiemo vsiaki mozhlyvosti» – yak «Azov» staie partiieiu»), Hromadske, dostęp lipiec 15, 2024, <https://hromadske.ua/posts/my-namahaemosia-pryity-do-vlady-cherez-vybory-khocha-maiemo-vsiaki-mozhlyvosti-iak-azov-staie-partiieiu>.

²⁹ Ibid.

³⁰ Josh Cohen, „In the Battle Between Ukraine and Russian Separatists, Shady Private Armies Take The Field”, Reuters, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.reuters.com/article/idUS60927080220150505>.

³¹ Сергацкова, „«Ми намагаємося»».

włączony do Gwardii Narodowej Ukrainy jako Pułk Azow. W 2014 r. zastępca dowódcy „Azowa” Wadim Trojan został mianowany szefem policji obwodu kijowskiego³², Biłeckiego zaś wybrano z okręgu jednomandatowego do ukraińskiego parlamentu z list Frontu Ludowego (ukr. *Narodnyi Front*) przyszłego premiera Ukrainy Arsenija Jaceniuka.

Wpływ ukraińskich i nieukraińskich nurtów myśli politycznej na kształtowanie się ideologii Azowa

Intelektualne korzenie osób, które stworzyły Brygadę „Azow”, można prześledzić, przyglądając się bliżej książkom wydany przez wydawnictwa związane z ruchem azowskim – *Płomień*, *Orientyr* i *Nuovi Arditi*. Istotną ich część stanowią książki ukraińskich nacjonalistów z lat trzydziestych XX w. Opublikowano dzieła takich autorów, jak Jurij Łypa, Dmytro Doncow, Jarosław Stećko, Mychajło Kołodziński i Mykoła Sciborski. Wybór tych tekstów nie jest przypadkowy i różni się od wzorców ideologicznych typowych dla innych odmian współczesnego ukraińskiego nacjonalizmu. Oczywiście są to teksty znane, ale zauważalna jest tutaj szczególna specyfika ich doboru przez ruch azowski, przejawiająca się przede wszystkim w umiejscowieniu akcentów geopolitycznych w publikacjach tych ideologów i wynikających z nich akcentów ideologicznych. Łypa był twórcą Doktryny Morza Czarnego, która umożliwiła wytyczenie nowych osi geopolitycznych, wokół których miała się orientować Ukraina. Miałby to być panslawizm, rozumiany już nie jako prorosyjskość albo kapitulacja przed polskimi ideami imperialnymi, ani też jako inny typowy wybór dla tego regionu przez stulecia – westernizacja lub ośrodek euroazjatycki z Moskwą w centrum, ale samodzielne istnienie Ukrainy w powiązaniu z innymi krajami Europy Środkowo-Wschodniej i regionu bałtycko-czarnomorskiego³³. W rezultacie takie podejście Łypy pozwala „Azowowi” postawić Ukrainę w centrum procesów geopolitycznych, a nie na jego peryferiach. Podobne wątki geopolityczne podkreśla Azow w myśli politycznej Doncowa. Ów wskazywał na związki Ukrainy nie z Eurazją, ale z przestrzenią

³² Ian Bateson, „Former Azov Battalion Leader Works to Clean Up Kyiv Regional Police, His Image”, *Kyiv Post*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.kyivpost.com/post/9194>.

³³ Taras Starodub, „Geostrategic Significance of Ukraine in the Region of Central and Eastern Europe in the Works of Dmytro Dontsov and Yurii Lypa”, *Historia i Polityka* nr 34 (41), (2020): 147–158, <https://doi.org/10.12775/HiP.2020.040>.

kulturową i cywilizacyjną między dorzeczami rzek ukraińskich – Dniepru i Dniestru z systemem rzeczny Polski i Litwy, co skutkuje cywilizacyjnym połączeniem z Europą Środkowo-Wschodnią (a więc z Zachodem), a nie ze Wschodem. Jednocześnie, jego zdaniem, Ukraina ma wypełnić historyczną misję bycia tarczą chroniącą Europę przed Rosją i jej agresywną ekspansją. Rola ta jest kluczowa, ponieważ jak pisał Doncow: „Klucze do panowania nad Słowianami, a przez to nad całą Europą, może zdobyć tylko ten, kto posiada Ukrainę”³⁴. Doncow wskazuje również na potencjalnego partnera w budowie wspomnianej tarczy przeciwko Rosji – Polskę. Podobnie jak Łypa, Doncow zaproponował budowę bloku środkowoeuropejskiego, rozciągającego się od Morza Bałtyckiego do Morza Czarnego. Element ten odgrywa zasadniczą rolę w myśli geopolitycznej ruchu azowskiego. W przeciwieństwie do innych ukraińskich grup nacjonalistycznych jego przedstwiciele dążą do wygaszenia sporów ze stroną polską i widzą w polskich nacjonalistach głównego sojusznika w budowaniu środkowoeuropejskiej federacji.

Także Jarosław Stećko jawi się jako ważna postać dla ruchu azowskiego, nie tylko z powodu swojej działalności wojskowej i niepodległościowej w czasie II wojny światowej czy narodowosocjalistycznego podejścia do ideologii państwowej, ale także ze względu na kalkulacje geostrategiczne i wizję budowania sojuszy sięgających bezpośrednio poza region Europy Środkowej i Wschodniej. W 1946 r. Stećko stanął na czele Antybolszewickiego Bloku Narodów (dalej: ABN), któremu liderował do końca swojego życia w 1986 r. ABN zrzeszał przedstawicieli narodów pod rządami ZSRR. Celem organizacji było zniszczenie komunizmu i rozpad Związku Radzieckiego. Według Stephena Dorрила organizacja ta początkowo współpracowała z brytyjskimi i amerykańskimi służbami specjalnymi³⁵, a według George’a F. Kennana miała znaczne wpływy w amerykańskim Kongresie³⁶. Tutaj aspekt geopolityczny jest również kluczowy dla ruchu azowskiego. Antybolszewicki Blok Narodów postulował po rozpadzie ZSRR stworzenie we Wschodniej Europie

³⁴ Ibid.

³⁵ Stephen Dorril, *MI6: Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service* (New York: Simon and Schuster, 2002), 234–235.

³⁶ Christopher Simpson, *Blowback: America's Recruitment of Nazis and Its Effects on the Cold War* (New York: Grove Atlantic, 1988), 271.

federacji niezależnych państw, którą nazywał „Nowym Porządkiem”³⁷. Publikacje ABN wykluczały Rosję z tej przyszłej federacji, uzasadniając to „azjatyckimi korzeniami” Rosjan³⁸. Polityczne idee Stećki są więc do dziś ważne dla ruchu azowskiego, ze szczególnym uwzględnieniem postawienia na sojusz ze światem anglosaskim i wizją budowy federacji środkowoeuropejskiej (z wykluczeniem Rosji).

Dlatego też, opierając się jednocześnie na wskazanych wyżej koncepcjach i aktualnych kalkulacjach geostrategicznych, ruch azowski promuje obecnie idee Intermarium. Czerpiąc między innymi z koncepcji Józefa Piłsudskiego³⁹, Azow modyfikuje je, przenosząc centrum rzeczonoego Międzymorza z Polski na Ukrainę⁴⁰. Jednocześnie w ukraińskim centrum widzą miejsce odrodzenia Europy, według ideologów ruchu – Ołeny Semeniaki, Mykoły Krawczenki czy Serhija Zajkowskiego – dekadencją, zepsutą przez liberalizm, homoseksualizm i ruchy genderowe. Stąd celem ruchu jest ogólnoeuropejska „rekonkwista” ideologiczna, a impulsem do niej ma być udana rewolucja nacjonalistyczna i inspiracja płynąca z „młodej” Europy Wschodniej do „starej” Europy Zachodniej, od utworzenia lokalnej federacji polsko-białorusko-litewsko-ukraińskiej (na czele z tą ostatnią) po wizję zjednoczenia Europy⁴¹ w duchu paneuropejskiego faszystwu nakreślonego przez Francisca Parkera Yockeya i Oswalda Mosleya⁴².

Pod koniec drugiej dekady XXI w. nastąpiło jednak rozejście się dróg nacjonalistów z tradycji bliższej Banderze z tą reprezentowaną przez ruch azowski. Ten ostatni postrzega się aktualnie jako ukraińska gałąź paneuropejskiej „konserwatywnej rewolucji”, a nie tylko głos samych Ukraińców i ich wąsko postrzeganych interesów narodowych. Tendencja ta jest widoczna również w innych krajach (np. w Polsce, Włoszech, Hiszpanii czy Francji). Nowe pokolenie skrajnej prawicy postrzega się raczej jako szerszy, paradoksalnie, międzynarodowy ruch o charakterze paneuropejskim lub „pan-białym”, a nie jako niezależna siła polityczna

³⁷ Anna Holian, *Between National Socialism and Soviet Communism: Displaced Persons in Postwar Germany* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2011), 129.

³⁸ Ibid., 128.

³⁹ Jan Pisuliński, „Koncepcje federacyjne w II Rzeczypospolitej”, *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 56 (2021): 99–121, <https://doi.org/10.12775/sdr.2021.2.05>.

⁴⁰ Nonjon, „Olena Semenyaka”.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

jednego konkretnego narodu, stąd jego zaangażowanie w sojusze międzynarodowe lub udział w transnarodowych inicjatywach, co jest znacznie rzadsze w przypadku starszego pokolenia aktywistów.

W tym okresie ruch azowski zaczął czerpać coraz wyraźniej z zachodniej myśli politycznej, w dużej mierze związanej z neofaszyzmem, konserwatywnymi rewolucjonistami i integralnym tradycjonalizmem. Wydawnictwa związane z ruchem azowskim opublikowały tłumaczenie *Rivolta contro il mondo moderno* włoskiego barona, wykładowcy w szkole SS i duchowego ojca neofaszyzmu, Juliusa Evoli. Założyciele wydawnictwa Plomin otworzyli bar w Kijowie, którego główną ścianę ozdabiał duży portret Evoli⁴³. Portret Włocha wisiał również w sklepie Militant Zone w Domu Kozackim, czyli centrum społecznym „Azowa” w Kijowie⁴⁴. Jednocześnie innym wyraźnym komponentem ideologicznym widocznym w inspiracjach ruchu azowskiego jest francuska *Nouvelle Droite*. Wydawcy związani z ruchem opublikowali tłumaczenia trzech książek byłego członka francuskiej skrajnie prawicowej grupy terrorystycznej, Organizacja Tajnej Armii (fr. *Organisation de l'Armée Secrète*, OAS) i *Europe Action*, Dominiquea Vennera (*Un samurai d'Occidente; Pour une critique positive* oraz *Le Cœur rebelle*). W wyniku działań ruchu Venner znalazł się również na liście literatury polecanej sierżantom ukraińskich sił zbrojnych⁴⁵. Wydawnictwa ruchu opublikowały również teksty członków GRECE⁴⁶, George'a Dumézila i Mircei Eliadego, a także planowały opublikować teksty Alaina de Benoista⁴⁷. Ruch miał również wydawać czasopismo wzorowane na francuskich czasopismach *Nouvelle droite* *Éléments* i *Nouvelle école*⁴⁸. Nadmienione wydawnictwa opublikowały również książki autorów związanych z ruchem konserwatywnej rewolucji,

⁴³ Colborne, *From the Fires*, 43.

⁴⁴ Colborne, „Dispatches From Asgardsrei”.

⁴⁵ Jarosław Ostrogniew, „Bez przekładów literatury daleko nie zajedziesz». Wywiad z Serhiem Zaikovskim z inicjatywy Plomin”, *Szturm* nr 66 (2020), dostęp lipiec 15, 2024, <https://szturm.com.pl/index.php/miesiecznik/item/1055-bez-przekladow-literatury-daleko-nie-zajedziesz-wywiad-z-serhiem-zaikovskim-z-inicjatywy-plomin>.

⁴⁶ Skrót od *Groupe de Recherche et d'Études pour la Civilisation Européenne* (pol. Grupa Badawczo-Studycyjna Cywilizacji Europejskiej).

⁴⁷ Tłumaczenia tych tekstów Zajkowski nie dokończył, gdyż zginął na polu walki podczas rosyjskiej inwazji w 2022 r.

⁴⁸ Jarosław Ostrogniew, „Polegli w obronie Ukrainy”, *Szturm* nr 90 (2022), dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.szturm.com.pl/index.php/miesiecznik/item/1514-polegli-w-obronie-ukrainy>.

takich jak Ernst Jünger (np. tłumaczenie *Feuer und Blut*, do której Ołena Semeniaka napisała przedmowę) oraz kalendarze z wizerunkami Oswalda Spenglera i Martina Heideggera. Jako że dużą sympatią cieszą się wśród intelektualistów ruchu azowskiego także włoscy terroryści związani z nurtem trzeciej pozycji⁴⁹, opublikowano także teksty Pierluigiego Concutelliego i Franco Fredy. Próbowano również zorganizować spotkanie wokół przekładu książki tego ostatniego w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej⁵⁰.

Wymienione wydawnictwa i inicjatywy kulturalne wydały także tłumaczenia dzieł Corneliu Codreanu, rumuńskiego faszysty z okresu międzywojennego, artykuły Theodore'a Kaczynskiego – ekoterrorysty i anarchoprymitywisty, Pierre Drieu de la Rochelle – nazistowskiego kolaboranta, José Antonio Primo de Rivero – hiszpańskiego faszysty, i ukraińskie tłumaczenia poety-faszysty Ezry Pounda. W Domu Kozackim odbyły się zaś wykłady na temat japońskiego neoimperialisty, pisarza Yukio Mishimy. Do intelektualnych inspiracji ruchu można dodać także ważne dla ideologii Semeniaki nowoprawicowy archeofuturyzm Guillaume'a Faye'a, nacjonalistyczny monarchizm Charlesa Maurras'a, narodowy anarchizm Troy'a Southgate'a oraz tzw. aryjski lucyferianizm.

Wszyscy wymienieni wyżej autorzy byli bardzo krytyczni wobec demokracji liberalnej i wzywali do odrodzenia konserwatywnych wartości lub odrodzenia państwa opartego na narodzie lub armii. W Ukrainie, postrzeganej przez działaczy Azowa jako kraj nękany korupcją, osłabiony emigracją oraz konfliktem zbrojnym, ta grupa autorów okazała się bardzo przekonująca, ze względu na to, że popierali oni militarystykę, wysoko cenili „ ducha wojownika ” i chwalili hierarchiczny i autorytarny styl rządzenia. Wszystko to stanowiło silne wsparcie dla ideologii wojny i obrony stworzonej przez „Azow”.

⁴⁹ Trzecia Pozycja – zbiór ideologii neofaszystowskich powstałych w Europie Zachodniej po II wojnie światowej, postulujących „trzecią drogę” między kapitalizmem Bloku Zachodniego a komunizmem Bloku Wschodniego. Inspiracje ideowe czerpie z faszystowskiego, legionaryzmu, falangizmu, narodowego bolszewizmu oraz strasseryzmu – lewicowego skrzydła nazizmu. Zwolennicy Trzeciej Pozycji, tacy jak Francis Parker Yockey, proponowali m.in. sojusze „czerwono-brązowe” między faszystami a komunizmem oraz wspierali ruchy wyzwolenie w Trzecim Świecie. Ideologia odrzuca zarówno liberalny kapitalizm, jak i marksistowski komunizm, promując ultranacjonalistyczną, antysystemową wizję polityki. Trzecia Pozycja ma wyraźne związki z neofaszystami i skrajną prawicą.

⁵⁰ Colborne, *From the Fires*, 50–51.

Struktura ruchu azowskiego

Aby lepiej zrozumieć naturę środowiska skupionego wokół Brygady „Azow”, należy koniecznie odnieść się do szerokiej sieciowej, wielowęzłowej struktury, którą tworzy. W efekcie, mimo umieszczenia w centrum takich podmiotów, jak partia polityczna czy oddział wojskowy, przypomina ona bardziej sieci tworzone przez nową generację ruchów neofaszystowskich, np. przez autonomicznych nacjonalistów⁵¹. Strukturalnych analogii szukać należy w formach działania włoskiego CPI, hiszpańskiego Domu Socjalnego⁵², greckiego Złotego Świtu⁵³, francuskiego Bastionu Społecznego⁵⁴ czy polskich Szturmowców, tylko na dużo bardziej zaawansowanym i rozbudowanym poziomie. W efekcie w Ukrainie powstała formacja polityczna, podzielona na wiele pozornie niezależnych od siebie nurtów i podmiotów, w różnym stopniu ustalających ze sobą własne działania. Zauważyć można jednak proces przenikania się ludzi z różnych projektów i organizacji tworzących ruch azowski i silną ideologiczną i geopolityczną zbieżność ich poglądów. Jak powiedziała Coleborne’owi w grudniu 2018 r. Semeniaka: „Mamy teraz prawdopodobnie około 45 różnych projektów, które stale rozwijamy. Wszystkie mają koordynatorów [...]. To nasz sposób na stworzenie państwa w państwie”⁵⁵.

Kluczowymi wyznacznikami uznania podmiotów za część ruchu azowskiego są powinowactwo ideologiczne, promowanie tych organizacji, inicjatyw czy projektów przez liderów i ważnych działaczy ruchu, używanie podobnej identyfikacji graficznej i symboliki, współdziałanie przestrzeni i występowanie razem w inicjatywach. Strukturę ruchu azowskiego można podzielić na kilka kręgów mających sieciową strukturę z centralą w postaci dowództwa brygady i przywództwa partii Korpus Narodowy oraz paramilitarnej organizacji Centuria. Służą one za parasol dla innych luźno powiązanych grup o różnym stopniu autonomii i przynależności do ruchu⁵⁶. Te zaś łączą się z centralnymi podmiotami we wspólnych akcjach, korzystają z *brandingu* partii, pułku

⁵¹ Schlembach, „The «Autonomous Nationalists»”.

⁵² Hiszp. *Hogar Social*.

⁵³ Grec. *Chrisi Awgi*.

⁵⁴ Franc. *Bastion Social*.

⁵⁵ Colborne, *From the Fires*, 61.

⁵⁶ Ibid.

czy milicji, bywają wymieniane jako organizacje afiliowane albo są wspierane przez liderów ruchu. Do kolejnego kręgu należą inicjatywy, które nie mają oficjalnych związków z centralnymi *hubami* ruchu, tak jak grupy *Wotanjugeng*, *NordStrom*, Awangarda i Alternatywa, festiwale muzyczne „Asgardsrei” i „Fortress Europe” czy firmy takie jak Militarist, M-TAC lub SvaStone. Jednak z racji licznych kooperacji i szerokiego udziału w nich ważnych członków i liderów ruchu, można uznać je za część większej organizacyjnej całości. Ich aktywiści są jednocześnie członkami partii czy byłymi lub obecnymi żołnierzami „Azowa”. Czwarty poziom tworzą pozornie niezależne podmioty, takie jak grupy Tradycja i Porządek, *Freikorps* czy *C14*, które regularnie współpracują z organizacjami ruchu we wspólnych inicjatywach.

Centrum struktury ruchu azowskiego stanowią organizacje, inicjatywy i projekty bezpośrednio związane z trzema kluczowymi podmiotami – oddziałem wojskowym Brygada „Azow”, partią polityczną Korpus Narodowy i paramilitarną grupą Centuria. Sama brygada od momentu utworzenia partii Korpus Narodowy skupia się przede wszystkim na kwestiach wojskowych, mniej akcentując kwestie ideologiczne, a bardziej patriotyczne. Oficjalna strona „Azowa” obecnie zawiera tylko wpisy o wojnie. Brygada to jednak nie jedyna aktywność ruchu powiązana z wojskowością. Ważną rolę pełni w ruchu grupa Bractwo Weteranów, która aktywnie działa także w Ruchu Weteranów Ukrainy, głównej organizacji parasolowej weteranów wojennych w Ukrainie. Także Marsz Obrońców – publiczny pochód i demonstracja z okazji Dnia Niepodległości Ukrainy, na której oddaje się hołd wszystkim weteranom i czynnym żołnierzom Sił Zbrojnych Ukrainy – jest organizowany przez Dmytra Szatrowskiego – weterana „Azowa”⁵⁷. Ruch azowski prowadzi także w Charkowie ośrodek rehabilitacji dla żołnierzy o nazwie Braterska Cytadela⁵⁸, a także dwa kursy wojskowe – Szkołę Sierżantów im. Jewhena Konowalca (obecnie Szkoła Wojskowa im. pułkownika Jewhena Konowalca, ukr. *Viiskova shkola imeni polkovnyka Yevhena Konovaltsia*) i Szkołę Chorażych im. Mykoły Sciborskiego⁵⁹. Obaj patroni to historyczni przywódcy ukraińskiego nacjonalizmu, a szkolenie wojskowe przeplata się w tych uczelniach z kształtowaniem ideologicznym w duchu nacjonalizmu. Oficjalnie

⁵⁷ Colborne, *From the Fires*, 59.

⁵⁸ Dobrowolski, *Ruch Azowski*, 103.

⁵⁹ Ibid., 187–188.

więc brygada prezentuje się jako formacja jedynie patriotyczna, jednocześnie dążąc jednak do dominacji w ruchu weteranów wojskowych i kontynuując szkolenia wojskowe o charakterze ideologicznym w duchu nacjonalistycznym.

W 2016 r. następczynią Cywilnego Korpusu Azowa stała się partia Korpus Narodowy, która przejęła po swoim poprzedniku większość inicjatyw, programów i powiązanych organizacji. Prowadzą one szeroką sieć działań obejmujących najważniejsze dziedziny życia społecznego. Korpus Sportowy organizuje piłkarską Ligę Narodu, *crossfitowe* turnieje im. Wiaczesława Halwy, turnieje sportów siłowych w Charkowie, a także projekty informacyjne (pod nazwą „Silny Naród”). Przy partii działa także Korpus Młodzieżowy, który od 2015 r. organizuje obozy dziecięce (m.in. „Azowiec”), których ważnym elementem jest szkolenie militarne i paramilitarne. Odbývają się one pod hasłem „Skifia” (letnie), „Zimowy Pochód” (zima) oraz „Descendents of the Free” (obóz międzynarodowy). Korpus Medyczny z kolei organizuje medyczne szkolenia i seminaria, a podczas pandemii COVID-19 działał także medyczny Korpus Ochotniczy. Działalność ruchu obejmuje także zagadnienia związane z prawem zwierząt i ochroną środowiska. Zajmuje się tym Korpus Ekologiczny, koordynujący działania na rzecz schronisk dla zwierząt („Akcja Schronisko”), protesty przeciwko cyrkom wykorzystującym podczas występów zwierzęta („Cyrk Śmierci”), a także prowadzący działania edukacyjne w szkołach („Ekoszkola”). Kwestiami wzmacniania patriarchalnej i konserwatywnej struktury ukraińskich rodzin zajmuje się w ruchu azowskim organizacja „Ukraińskie Rodziny”. Do podopiecznych domów dziecka skierowany jest z kolei projekt „Nasza Przyszłość”. Członkowie i sympatycy partii odwiedzają dzieci w placówkach, organizują dla nich zbiórki zabawek i pieniędzy oraz prowadzą zajęcia dotyczące „tematów patriotycznych”. Projekt „Jedna Krew” koordynuje wśród członków ruchu akcje krwiodawstwa, a Wojskowe Bractwo Niezłomnych działa wśród osadzonych w zakładach karnych oraz tych, którzy je opuścili⁶⁰.

Partia koordynuje też działania społeczne już bezpośrednio i wprost powiązane z nacjonalistyczną ideologią. Do 2020 r. działała przy partii „alt-feministyczna” organizacja „Srebrna Róża”⁶¹, a samoobrony, walki

⁶⁰ Dobrowolski, *Ruch Azowski*, 91–133.

⁶¹ Realizująca nowoprawicową wersję feminizmu nazywaną atenizmem.

nożem i strzelania kobiety uczyły się od weteranów oddziału podczas zajęć organizowanych przez Narodową Organizację Kobiecą „Białe Anioły”⁶². Wśród studentów działa Wojskowa Patriotyczna Organizacja Awangarda⁶³. Polityką historyczną zajmuje się inicjatywa „Pamięć Narodu”, a ideologicznie całość tych działań spina regularnie działająca inicjatywa samokształceniowa – Szkoła Nacjokracji – mająca wdrażać wśród członków partii i jej sympatyków ideały nacjonalistyczne. Z kolei paramilitarna grupa Centuria grupuje najbardziej oddanych członków ruchu, nazywających się Legionistami. To nie tylko odwołanie do antycznego Rzymu, ale również do koncepcji „politycznego żołnierza”, stworzonej przez Dereka Hollanda⁶⁴, jednego z ideologów neofaszystowskiej trzeciej pozycji, oraz do faszystowskiej idei legionaryzmu Corneliu Codreanu⁶⁵. A także jak pisał na Telegramie nieżyjący już ideolog partii Mykoła Krawczenko, poprzez inicjację do świętej, starożytnej grupy wojowników, w której każdy członek jest kimś, kto służy narodowi ukraińskiemu,⁶⁶ do mitu aryjskiego i band praindouropejskich wojowników-młodzieńców – czyli *kóryosów*.

Kolejnym podobieństwem do działań CPI, Domu Socjalnego, Złego Świtu czy Bastionu Społecznego jest istniejąca w ruchu azowskim tendencja do tworzenia centrów socjalnych, także o charakterze skłotu. Najbardziej znanym tego typu miejscem jest położony przy ulicy Tarasa Szewczenki 5, w historycznym centrum Kijowa, Dom Kozacki (ukr. *Kozats'kyj dim*). Zajęty w 2014 r. hotel pełnił pierwotnie funkcję centrum mobilizacyjnego Azowa, żeby z czasem przekształcić się w centrum socjalne, w którym można znaleźć siłownię, salę wykładową, czytelnię, bibliotekę, księgarnię, kawiarnię, kino, studio tatuażu, klub literacki, siedzibę wydawnictwa, sklep z militariami i ubraniami oraz pracownię artystyczne⁶⁷. W Kijowie uzupełniała Dom Kozacki

⁶² AFP, „In War-Torn Ukraine, Women Get Taste of Combat Training”, RTL Today, dostęp lipiec 15, 2024, <https://today.rtl.lu/news/world/a/1306797.html>.

⁶³ Dawniej występująca pod nazwą Studencka Awangarda.

⁶⁴ Zob. Derek Holland, *Polityczny Żołnierz* (Warszawa: Wydawnictwo Instytut Narodowo-Radykalny, 1999).

⁶⁵ Zob. Tatiana Niculescu, *Mistyk z rewolwerem. Corneliu Zelea Codreanu*, tłum. Kazimierz Jurczak (Universitas: Kraków, 2019).

⁶⁶ Colborne, *From the Fires*, 68.

⁶⁷ Nina Boichenko, „Inside Ukraine’s Ideological Renewal”, *New Eastern Europe*, październik 4, 2017, dostęp lipiec 15, 2024, <https://neweasterneurope.eu/2017/10/04/inside-ukraines-ideological-renewal>.

siedziba Pułku Azov, znajdująca się na terenie byłej fabryki traktorów ATEK⁶⁸. Podobną funkcję jak Dom Kozacki, choć na mniejszą skalę, pełni analogiczne centrum działające w Charkowie⁶⁹.

Na specjalną uwagę, w kontekście określenia ideologicznych korzeni i inspiracji ruchu azowskiego, zasługują inicjatywy kulturalne podejmowane przez tę strukturę. Przywiązuje ona do nich specjalne znaczenie i uważa za niezwykle istotną część swojej działalności. Szczególnie istotne są tu mające siedzibę w Domu Kozackim wspomniane wcześniej klub literacki Płomień oraz wydawnictwa Nuovi Arditi i Orientyr. Publikują one liczne tytuły, przede wszystkim o charakterze nacjonalistycznym, neofaszystowskim i z zakresu integralnego tradycjonalizmu, a także pamiątki wojskowe i tytuły z zakresu filozofii, antropologii i literatury, będące częścią kanonu ustalonego w duchu nowej prawicy. W Domu Kozackim działa też kino EVROPA, które jest największym darmowym klubem filmowym w Kijowie. Grafiką ruchu zajmuje się projekt Olifant, a kwestie literackie prowadzone są w projekcie „Duch Nacji”. Działalność kulturalną ruchu azowskiego podsumowuje festiwal patriotyczny „Chłodny Jar”⁷⁰. Twórcy tych inicjatyw to albo weterani „Azowa”, albo jego aktualni żołnierze, członkowie Korpusu Narodowego i Centurii. Główny nurt ruchu azowskiego domykają projekty komercyjne, takie jak firmy sprzedające sprzęt wojskowy i odzież Militarist oraz M-TAC⁷¹.

Charakterystyczne są więc dla ruchu azowskiego: duża fragmentaryzacja, próba obsłużenia różnych segmentów ukraińskiego społeczeństwa, zamazane linie podziału między różnymi podmiotami, programami i inicjatywami ruchu, a także podział na bardziej akceptowalne publicznie podmioty stanowiące „front” ruchu i te bardziej ekstremistyczne stanowiące jego bezpośrednie zaplecze, o których więcej dalej.

Neonazistowskie grupy związane z ruchem azowskim

Poza wyżej wymienionymi podmiotami, których związki z Pułkiem Azov, Centurią czy Korpusem Narodowym można łatwo i bezpośrednio wskazać, do ruchu można zaliczyć także kilka innych organizacji, grup

⁶⁸ Marcin Gawęda, „Obrona terytorialna w bitwie o Kijów”, Defence24, dostęp lipiec 15, 2024, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/obrona-terytorialna-w-obronie-kijowa>.

⁶⁹ Dobrowolski, *Ruch Azowski*, 103.

⁷⁰ Ukr. *Chołodnyj Jar*.

⁷¹ Colborne, *From the Fires*, 89.

czy inicjatyw, których związki są już dalsze, ale ciągle wyraźne. W tym kontekście trzeba wymienić przede wszystkim neonazistowskie grupy: *WotanJugend*, *NordStorm*, Stowarzyszenie Kulturowe Awangarda, Alternatywa, Solaris, *Freikorps*, Młot, Karpacka Sicz, *White Rex*, Fundament Przyszłości (dawniej S14 oraz *Misanthropic Division*) oraz Tradycja i Porządek. Ich członkowie często są równocześnie członkami partii Korpus Narodowy, Centurii czy też byli lub są żołnierzami „Azowa”⁷².

Lider *WotanJugend*, Rosjanin Alexey Lewkin, był w swojej ojczyźnie członkiem neonazistowskiej grupy Rosyjska Jedność Narodowa⁷³, która dewastowała groby żydowskie i muzułmańskie, dokonała szeregu napaści i zamordowała cztery osoby. Sam Lewkin został aresztowany za podwójne morderstwo w 2006 r., chociaż zarzuty ostatecznie wycofano, a jego zwolniono z aresztu, gdy został uznany za osobę niebezpieczną⁷⁴. Z czasem założył neonazistowski zespół M8l8th, w którego logo znajdują się dwie ósemki, oznaczające ósmą literę alfabetu – HH, czyli „Heil Hitler”. *WotanJugend* uważa skrajnie prawicowych terrorystów, takich jak Timothy McVeigh⁷⁵, Brenton Tarrant⁷⁶ i Anders Breivik⁷⁷, za „bohaterów”. Promował też rosyjskojęzyczne tłumaczenie manifestu Tarranta. Lewkin opisuje sam siebie jako „politycznego ideologa”

⁷² Warto jednak zaznaczyć za Umlandem i Tarasiukiem, że większość najbardziej znanych neonazistów powiązanych z ruchem azowskim to emigranci z Rosji, zob. Taras Tarasiuk i Umland, „Unexpected Friendships: Cooperation of Ukrainian Ultra-Nationalists with Russian and Pro-Kremlin Actors”, *Illiberalism Studies Program Working Papers*, wrzesień 2021, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.illiberalism.org/unexpected-friendships-cooperation-of-ukrainian-ultra-nationalists-with-russian-and-pro-kremlin-actors>.

⁷³ Której liderował Aleksander Barkaszow.

⁷⁴ „Nazi Exodus: How Russian Nazis Ended up in Ukraine”, *The Marker*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://violence-marker.org.ua/en/2021/11/24/nazi-exodus-how-russian-nazis-ended-up-in-ukraine>.

⁷⁵ Timothy McVeigh – amerykański skrajnie prawicowy terrorysta, wcześniej żołnierz armii USA. Główny sprawca przeprowadzonego 19 IV 1995 r. zamachu na siedzibę władz federalnych w Oklahoma City, w którym śmierć poniosło 168 osób, a 680 zostało rannych.

⁷⁶ Brenton Harrison Tarrant – australijski skrajnie prawicowy terrorysta. W piątek, 15 III 2019 r., Tarrant otworzył ogień do osób modlących się w meczecie Masdżid Al-Nur w Christchurch, zabijając 43 z nich. Następnie pojechał do drugiego meczetu – Masdżid Linwood, w którym zabił siedem osób.

⁷⁷ Anders Behring Breivik – norweski skrajnie prawicowy terrorysta, który 22 VII 2011 r. dokonał dwóch zamachów terrorystycznych – na siedzibę premiera Norwegii, w którym zginęło osiem osób, i na uczestników obozu młodzieżówki norweskiej Partii Pracy, w którym zginęło 69 osób. W obu zamachach kilkaset osób zostało rannych.

w Narodowej Milicji Azowa (obecnie Centuria)⁷⁸. W Domu Kozackim stworzył wytwórnię płytową i sklep Militant Zone, które sprzedają neonazistowską muzykę i parafernalia opatrzone taką symboliką. W maju 2019 r. *WotanJugend* zorganizowało w Kijowie wydarzenie pt. „Führernacht”, podczas którego eksponowano nazistowskie flagi i zdjęcia Hitlera na ołtarzu otoczonym świecami. W Domu Kozackim inny aktywista *WotanJugend*, Kiril Radonski, urodzony w Moskwie neonazista, prowadził zajęcia jogi, inni członkowie zaś regularnie publikowali w swoich mediach społecznościowych zdjęcia z treningów na terenie tego kijowskiego skłotu⁷⁹. Najbardziej znaną inicjatywą *WotanJugend* i Levkina był jednak odbywający się w Kijowie festiwal „Asgardsrei”, największy neonazistowski festiwal muzyczny, przyciągający „gwiazdy” neonazistowskiej muzyki (M8l8th, Absurd, Peste Noir, Dark Fury, Goatmoon, Frangar, Kataxu, Der Stürmer i wiele innych⁸⁰), gdzie łatwo było nabyć hitlerowskie parafernalia, a uczestnicy nie kryli się z rzymskimi salutami i swastykami. Wśród uczestników, prelegentów i uczestników publicznych dyskusji było wielu znanych aktywistów ruchu azowskiego, takich jak ideolożka i sekretarz międzynarodowy Korpusu Narodowego Ołena Semeniaka czy ideolog i lider klubu Płomień, Serhij Zajkowski. Według słów Semeniaki festiwal „Asgardsrei” był ważny nie tylko ze względu „na muzykę i dobrą zabawę”, ale także ze względu na „nawiązywanie więzi i relacji”⁸¹. Lewkin, wraz z kolejnym znanym ukraińskim neonazistą Arsenijem Biłodubem⁸² (liderem zespołu Sokyra Peruna i właścicielem marki ubrań SvaStone), organizował również kolejny festiwal w Kijowie, „Fortress Europe”, gdzie także zaproszone zostały neonazistowskie zespoły, takie jak Mistreat, Oblęd, Blue Eyes Devils, M8l8th czy Übermensch⁸³.

⁷⁸ Colborne, „The «Hardcore» Russian Neo-Nazi Group That Calls Ukraine Home”, *Bellingcat*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/09/04/the-hardcore-russian-neo-nazi-group-that-calls-ukraine-home>.

⁷⁹ Colborne, *From the Fires*, 73.

⁸⁰ Colborne, „Dispatches From Asgardsrei”.

⁸¹ Colborne, *From the Fires*, 129.

⁸² Jego prawdziwe nazwisko brzmi Arsenij Klimaczew

⁸³ Colborne, „The Upcoming neo-Nazi Concert in Ukraine That No One Is Talking About”, *Haaretz*, czerwiec 18, 2019, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.haaretz.com/world-news/europe/2019-06-18/ty-article/.premium/the-upcoming-neo-nazi-concert-in-ukraine-that-no-one-is-talking-about/0000017f-e310-d804-ad7f-f3fabfc70000>.

Także aktywiści grupy *NordStorm*, którzy są członkami Korpusu Narodowego i Centurii, regularnie udostępniają zdjęcia swoich trenin-gów w charkowskim ośrodku ruchu. Jednocześnie grupa, której lideruje Ołeh Fadienko, opublikowała na swoim kanale w aplikacji Telegram stwierdzenie, że „najważniejszym celem Żydów jest zniszczenie i degra-dacja białej rasy”, i zamieszczała otwarte pochwały Hitlera, a także zor-ganizowała turniej walk na noże w dniu urodzin Hitlera, który Centuria reklamowała na swoim kanale także w aplikacji Telegram. W Domu Kozackim działało także Stowarzyszenie Kulturowe Awangarda, kiero-wane przez Jewhena Wriadnyka i Zajkowskiego. Ten ostatni opublikował też zdjęcia, na których wykonuje rzymski salut i używa nazistowskich haseł podczas festiwalu „Asgardsrei” w 2018 r.⁸⁴

Do Korpusu Narodowego należy także jeden z liderów grupy Alternatywa, Rosjanin Michaił Szalankiewicz (*vel* „Hans” lub „ganssss88”)⁸⁵, dawniej członek grupy skupionej wokół rosyjskiego neonazysty Maksima Marcinkiewicza ps. „Tasak”, lidera Format 18, będącego zbrojnym skrzydłem Towarzystwa Narodowosocjalistycz-nego. Trzynastu członków organizacji zostało uznanych za winnych popełnienia dwudziestu ośmiu rasistowskich morderstw i ponad pięć-dziesięciu ataków na osoby niebędące Rosjanami i członków społecz-ności LGBT w Moskwie. Sam Marcinkiewicz został skazany w Rosji za zabójstwo i pobicie – zmarł w niejasnych okolicznościach w 2020 r. podczas odbywania wyroku w obozie pracy⁸⁶.

Kolejną związaną z ruchem azowskim grupą o charakterze neonazi-stowskim jest charkowska organizacja *Freikorps*. Jej nazwa wywodzi się od ochotniczych formacji paramilitarnych, które istniały w krajach euro-pejskich między XVIII a XX w.⁸⁷ Najbardziej znane były grupy złożone z byłych żołnierzy walczących z komunistami i rewolucjami w Bawarii

⁸⁴ Colborne, *From the Fires*, 74–76.

⁸⁵ Редакція, „З Росії – до України «порядок наводити»: що відомо про неонациста з РФ, який напав на фотокора #Букв”, МЕЖА (Redaktsiia, „Z Rosii – do Ukrainy «po-riadok navodyty»: shcho vidomo pro neonatsysta z RF, yakyi napav na fotokora #Bukv”, MEZHA), marzec 26, 2021, dostęp lipiec 15, 2024, <https://bykvu.com/ua/mysli/z-rosii-do-ukraini-porjadok-navoditi-shho-vidomo-pro-neonacista-z-rf-jakij-napav-na-fotokora-bukv>.

⁸⁶ Yuliana Skibitska, „Russian Neo-Nazi Tesak Found Dead in Prison. Zaborona Reports on How He Influenced the Development of Far-Right Violence”, Zaborona, dostęp lipiec 15, 2024, <https://zaborona.com/en/russian-neo-nazi-tesak-found-dead-in-prison-zaborona-reports-on-how-he-influenced-the-development-of-far-right-violence>.

⁸⁷ Vyacheslav Likhachev i Hanna Hrytsenko, „Freikorps – a Radical Right-Wing Organi-zation from Kharkiv that Attacks the LGBT+ Community”, Reporting Radicalism, dostęp

i Berlinie w latach 1918–1923. Odpowiadały one za zamachy terrorystyczne i zabójstwa polityczne, z których wyewoluowała niemiecka partia nazistowska. Lider ukraińskiego *Freikorpsu*, Hieorhij Tarasenko, był członkiem Korpusu Narodowego⁸⁸. Na ukraińskich ulicach członkowie *Freikorpsu* atakują fizycznie swoich domniemanych wrogów politycznych, szczególnie aktywistów LGBT, co było szczególnie widoczne podczas pierwszego charkowskiego marszu równości w 2019 r. i podobnej parady w Kijowie w tym samym roku. Podobny charakter ma neonazistowska grupa Karpacka Sicz, działająca w Użhorodzie. Między innymi promowała ona manifest Tarranta. Grupą kieruje Taras Deiak, współzałożyciel oddziału Korpusu Cywilnego Azowa w regionie⁸⁹.

Luźniejsze, ale nie mniej ważne związki z ruchem azowskim mają trzy kolejne grupy: *White Rex*, *C14* (w łacińskim alfabecie S14) i *Misanthropic Division*. Ta pierwsza to marka odzieżowa, grupa promocyjna MMA i zrzeszenie neonazistowskich zawodników tego sportu. Nie kryje ona neonazistowskich sympatii. Kiedy *White Rex* zorganizował turniej MMA w Rzymie, jednym z jego gości był Erich Priebke, skazany zbrodniarz wojenny i były SS *Hauptsturmführer*⁹⁰. Kierującą ją mieszkającą w Ukrainie neonazista, Rosjanin i chuligan sportowy Denis Nikitin⁹¹. Jego znajomość języków i liczne kontakty wśród zachodnioeuropejskich neonazistów, związanych z chuliganami piłkarskimi i sportami walki, były bardzo pomocne dla ruchu azowskiego w budowaniu międzynarodowej sieci wsparcia, wśród neonazistów. Obecnie Nikitin kieruje Rosyjskim Korpusem Ochotniczym, znanym z wojennych wypadów na teren Rosji⁹².

*C14*⁹³ to neonazistowska grupa kierowana przez Jewhena Karasia. Powstała w 2010 r. jako młodzieżówka partii „Wolność”, z czasem

lipiec 15, 2024, <https://reportingradicalism.org/en/dossiers/groups/freikorps-a-radical-right-wing-organization-from-kharkiv-that-attacks-the-lgbt-community>.

⁸⁸ Colborne, *From the Fires*, 77.

⁸⁹ Ibid., 77.

⁹⁰ Anton Shekhovtsov, „Russian Extreme Right White Rex Organisation Engaged in Training of British Neo-Nazi Thugs”, Anton Shekhovtsov’s Blog, dostęp lipiec 15, 2024, <http://anton-shekhovtsov.blogspot.com/2014/11/russian-extreme-right-white-rex.html>.

⁹¹ Jego prawdziwe nazwisko brzmi Denis Kapustin.

⁹² Martin Fornusek, „Anti-Kremlin Militia Claims to Have Captured 25 Russian Troops”, The Kyiv Independent, dostęp lipiec 15, 2024, <https://kyivindependent.com/anti-kremlin-militia-claims-to-capture-25-russian-troops>.

⁹³ Grupa oficjalnie deklaruje, że ich nazwa ma nawiązywać do słowa Sicz po ukraińsku (*CI4*).

odłączyła się od macierzystej organizacji i zbliżyła się do ruch azowskiego, z którym współorganizowała wiele demonstracji, inicjatyw i akcji ulicznych⁹⁴. Mimo deklarowanego przez nią nacjonalizmu, jej aktywiści mają w mediach społecznościowych dużą ilość zdjęć z symboliką Trzeciej Rzeszy, np. podczas wykonywania salutu rzymskiego z krzyżami celtyckimi czy runami. Nazwa grupy nawiązuje, wedle dziennikarzy śledczych portalu Bellingcat, do „czternastu słów Davida Lane’a⁹⁵” oraz terrorystycznej angielskiej neonazistowskiej grupy *Combat 18*⁹⁶. C14 było zaangażowane także w starcia z policją, ataki na romskie prowizoryczne osiedla w Kijowie⁹⁷ i Lwowie⁹⁸, pobicia osób będących pod wpływem alkoholu w miejscach publicznych i organizację neonazistowskich koncertów⁹⁹. Wraz z neonazistowską organizacją paramilitarną *Misanthropic Division*¹⁰⁰ i kilkoma innymi mniejszymi grupami C14 od 2019 r. zaczęło tworzyć społeczno-polityczny ruch Społeczeństwo Przyszłości, stając się jego młodzieżówką o nazwie Fundament Przyszłości. *Misanthropic Division* opublikowała w 2015 r. 14-punktowe oświadczenie, w którym stwierdza, że jej celem jest obrona Ukrainy i rasy europejskiej, promowanie neopogaństwa oraz odrzucenie wiary abrahamowej. W logo grupy znajduje się nazistowski symbol – *Totenkopf*.

Listę neonazistowskich sojuszników ruchu azowskiego zamyka grupa Tradycja i Porządek, której liderem jest Bohdan Chodakowski. Wielokrotnie atakowała ona osoby LGBT i otwarcie wyraża poglądy anty-LGBT oraz antyfeministyczne¹⁰¹. Po wyborach parlamentarnych

⁹⁴ Dobrowolski, *Ruch Azowski*, 117, 169.

⁹⁵ Brzmia one: „Musimy zapewnić byt naszego ludu i przyszłość dla białych dzieci”.

⁹⁶ „Yes, It’s (Still) OK To Call Ukraine’s C14 «Neo-Nazi»”, Bellingcat, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/08/09/yes-its-still-ok-to-call-ukraines-c14-neo-nazi>.

⁹⁷ Christopher Miller, „Ukrainian Militia Behind Brutal Romany Attacks Getting State Funds”, Radio Free Europe, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.rferl.org/a/ukrainian-militia-behind-brutal-romany-attacks-getting-state-funds/29290844.html>.

⁹⁸ „Ukraine Roma Camp Attack Leaves One Dead”, BBC, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.bbc.com/news/world-europe-44593995>.

⁹⁹ „How to Mainstream Neo-Nazis: A Lesson from Ukraine’s New Government”, Bellingcat, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/10/21/how-to-mainstream-neo-nazis-a-lesson-from-ukraines-new-government>.

¹⁰⁰ Obecnie nazywanej także *Phoenix Division*.

¹⁰¹ Vyacheslav Likhachev i Hanna Hrytsenko, „Bohdan Khodakovskiy – Leader of Tradition and Order”, Reporting Radicalism, dostęp lipiec 15, 2024, <https://reportingradicalism>.

na Ukrainie w 2019 r. Tradycja i Porządek zaczęła ściślej współpracować z ruchem Azow i, jak twierdzą media, objęta jest protekcją byłego oficera „Azowa” Siergieja Korotkich, jest też blisko związana z Nikitinem¹⁰². Korotkich ps. „Malyuta”, „Botsman” jest byłym studentem białoruskiej akademii KGB i byłym bliskim współpracownikiem wspomnianego wcześniej Marcinkiewicza. Według doniesień medialnych, Korotkich miał brać udział w brutalnym morderstwie dwóch muzułmańskich migrantów w Rosji, a także być zamieszany w zabójstwa antyfaszystów na Białorusi, dowódcy batalionu Azow i prawnika Jarosława Babycza, bojownika z czeczeńskiego batalionu ochotniczego Timura Makuriego, białoruskiego dziennikarza Pawła Szeremeta i lidera Domu Białoruskiego na Ukrainie, Witalija Szyszowa¹⁰³. W Ukrainie Korotkich walczył jako żołnierz „Azowa” i był wysokim rangą funkcjonariuszem policji w czasie sprawowania urzędu przez ministra spraw wewnętrznych Ukrainy Arsena Awakowa¹⁰⁴.

Kontakty międzynarodowe ruchu azowskiego

Dla budowy międzynarodowych kontaktów ruchu kluczowe były projekty „Paneuropejska Rekonkwista” (będący serią konferencji dla europejskich nacjonalistów i neofaszystów) oraz „Projekt Międzymorze” (seria konferencji skierowanych do nacjonalistów i neofaszystów z regionu). Festiwalowi „Asgardsrei” towarzyszy z kolei konferencja „Pakt Stalowy”, a kwestie na niej poruszane rozwijane są od 2019 r. na seminarium organizowanym pod hasłem „Ojczyzna”¹⁰⁵. Tematyka tych spotkań to: neopoganizm, praindoeuropejskie korzenie Europy, ojczyzna ludów indoeuropejskich¹⁰⁶, geografia sakralna, black metal, ariozofia, „Międzymorze jako laboratorium europejskiego

org/en/dossiers/people/bohdan-khodakovskiy-leader-of-tradition-and-order.

¹⁰² Colborne, *From the Fires*, 77.

¹⁰³ Likhachev i Hrytsenko, „Serhii Korotkykh – Prominent Azov Movement Player and Former Police Official”, *Reporting Radicalism*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://reportingradicalism.org/en/dossiers/people/serhii-korotkykh>.

¹⁰⁴ „Suspicious Deaths Around Azov Fighter Remain Uninvestigated”, *Kiyv Post*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.kyivpost.com/post/6745>.

¹⁰⁵ Olena Semeniaka, „On Homeland Seminar’s Concept”, *Glaukopis*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://helenasemenyaka.wordpress.com/2020/12/23/on-homeland-seminars-concept>.

¹⁰⁶ O tyle istotne dla lokalnego kontekstu, że był to teren częściowo zajmowany przez współczesną Ukrainę.

archeofuturyzmu” czy „Wotan, Pan, Dionizjos: U bram wielkiego europejskiego przesilenia”¹⁰⁷, co wskazuje na nowoprawicowe korzenie intelektualne tych przedsięwzięć. Międzymorze jest w istocie platformą dla tego, co Semeniak opisuje jako cel końcowy „alternatywnej integracji europejskiej”, czyli odrodzenia Europy w duchu ideologii skrajnej prawicy¹⁰⁸ i obrony „białej rasy”¹⁰⁹.

Śledząc ideologiczną podbudowę ruchu azowskiego, warto przyjrzeć się także uczestnikom tych wydarzeń i szerszej sieci kontaktów ruchu azowskiego poza Ukrainą. Wśród Rosjan są to już wymienieni Lewkin, Nikitin, Korotkich, Szalankiewicz, Iwan Michejew (uczeń neopogańskiego ekofaszystowskiego kapłana Aleksieja „Dobrosława” Dobrowolskiego) oraz neonazistowski zawodnik MMA Nikita Makijew¹¹⁰.

Istotnymi sojusznikami ruchu azowskiego są przede wszystkim organizacje z regionu Międzymorza. Wśród Polaków ważnymi kontaktami i sojusznikami są redaktor naczelny neofaszystowskiego miesięcznika *Szturm*, Grzegorz Ćwik, i jego koledzy z redakcji – Witold Dobrowolski oraz nowoprawicowy neopoganin Paweł Bielawski¹¹¹, neopogańska nowoprawicowa organizacja Niklot¹¹², nacjonalistyczno-rewolucyjny Obóz Narodowo-Radykalny, narodowo-socjalistyczna grupa Socjalna Alternatywa¹¹³ oraz reprezentująca neofaszystowską trzecią pozycję grupa Trzecia Droga¹¹⁴. Prezentowali oni materiały ruchu, spotykali się publicznie i prywatnie z jego reprezentantami i pisali pochwalne publikacje na temat ukraińskiej sieci podmiotów związanych z „Azowem”.

W Litwie istotnym łącznikiem ruchu azowskiego jest Mindaugas Sidasavičius, lider młodzieżówki Litewskiego Związku Narodowców

¹⁰⁷ Marlene Laruelle i Ellen Rivera, *Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium* (Washington: Institute for European, Russian and Eurasian Studies, 2019), 26.

¹⁰⁸ Colborne, *From the Fires*, 127.

¹⁰⁹ Ibid., 128.

¹¹⁰ „Nazi Exodus”.

¹¹¹ Nonjon, „Olena Semenyaka”.

¹¹² Pełna nazwa: Stowarzyszenie na Rzecz Tradycji i Kultury Niklot.

¹¹³ Witkowski, „Prawdziwa historia Mariki. Jak z chłopakiem oczyszczali naród polski”, *Polityka*, lipiec 19, 2023, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/2220440,1,prawdziwa-historia-mariki-jak-z-chlopakiem-oczyszczali-narod-polski.read>.

¹¹⁴ Paweł Kostecki, „Jak wojna na Ukrainie zmieni postrzeganie nacjonalizmu?”, 3droga.pl, dostęp lipiec 15, 2024, <https://3droga.pl/felietony/pawel-kostecki-jak-wojna-na-ukrainie-zmieni-postrzeganie-nacjonalizmu>.

(lit. *Lietuvių tautininkų sąjunga*, LTS). W Białorusi za współpracownika Azowa uchodził¹¹⁵ były naczelny kanału NEXTA, Raman Pratasiewicz, a w Estonii – nacjonalistyczna grupa Niebieski Alarm (est. *Sinine Äratus*) i jej lider a zarazem poseł Estońskiej Konserwatywnej Partii Ludowej (est. *Eesti Konservatiivne Rahvaerakond*, EKRE), Ruuben Kaalep. W Chorwacji kooperują z ruchem azowskim członkowie parasolowej partii skrajnej prawicy Chorwaccy Suwereniści (hr. *Hrvatski suverenisti*), w tym jej europosłanka i zarazem eksfaszystka Ruža Tomašić¹¹⁶ oraz ideolog tej organizacji, chorwacko-amerykański nowoprawicowiec¹¹⁷ Tomislav Sunić, chorwacko-francuski nacjonalistyczny pisarz Jure Vujić, Leo Marić z chorwackiej grupy identytarystycznej¹¹⁸ Pokolenie Odnowy (hr. *Generacija Obnove*)¹¹⁹ i znani weterani wojny w b. Jugosławii, Bruno Zorica ps. „Zulu” oraz Denis Seler¹²⁰.

Sieć kontaktów ruchu azowskiego jest także mocno rozbudowana w Niemczech. Dobre kontakty łączą ich z młodzieżówką Narodowo-demokratycznej Partii Niemiec (niem. *Nationaldemokratische Partei Deutschlands – Die Volksunion*, NPD – *Die Volksunion*)¹²¹, czyli Młodymi Nacjonalistami (niem. *Junge Nationalisten*), a Semenaka występowała na organizowanej przez młodzieżówkę i partyjną gazetę *Deutsche Stimme* w Riesie konferencji „[RE]generation.Europa”. Kolejnym środowiskiem bliskim ruchowi azowskiemu jest w Niemczech

¹¹⁵ Do aresztowania w 2021 r. i radykalnej zmiany publicznie głoszonych poglądów.

¹¹⁶ Nikola Bajto, „Croatian MEP Sympathizes the Fascist Movement”, *Novosti*, czerwiec 2, 2019, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.portalnovosti.com/croatian-mep-sympathizes-the-fascist-movement>.

¹¹⁷ Patrz wyżej.

¹¹⁸ Ruch Identytarystyczny – paneuropejski, skrajnie prawicowy i etnonacjonalistyczny ruch polityczny, powstały we Francji w latach dwutysięcznych jako *Bloc Identitaire*, z młodzieżową organizacją *Generation Identity*. Ideologia ruchu czerpie inspiracje z Nowej Prawicy oraz międzywojennej Konserwatywnej Rewolucji, promując ochronę „białej” tożsamości europejskiej przed wielokulturowością, imigracją i globalizacją. Identytaryści odrzucają liberalizm, uniwersalizm i mieszanie kultur, postulując paneuropejski nacjonalizm, etnopluralizm i „remigrację”. Ruch stosuje strategie metapolityczne, starając się przekształcać kulturę i świadomość społeczną długofalowo, a nie przez wybory polityczne. Ich działania i idee bywają określane jako ksenofobiczne, rasistowskie i związane z neofaszystmem, a niektóre państwa klasyfikują organizacje identytarne jako ekstremistyczne.

¹¹⁹ Colborne, „Croatia Key to Ukrainian Far-Right’s International Ambitions”, *Balkan Insight*, dostęp lipiec 15, 2024, <https://balkaninsight.com/2019/07/18/croatia-key-to-ukrainian-far-rights-international-ambitions/>.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Od 2023 r. partia działa pod nazwą Ojczyzna (niem. *Die Heimat*).

partia Trzecia Droga (niem. *Der Dritte Weg*), a w szczególności przewodniczący jej struktur w zachodnich Niemczech Julian Bender¹²². Na ich festiwalu „Młodzież w Natarciu” Semenika także wystąpiła z wykładem. Przemawiała również na neofaszystowskim skłocie identytarystów „Flamberg” w Halle i na konferencji organizowanej przez proukraińskie skrzydło neofaszystowskiej partii Prawica „Phalanx Centropa II – zróżnicowana metapolityka w nowoczesnej Europie”. „Metapolityczne”, nowoprawicowe kontakty ułatwia też ruchowi azowskiemu drezdeńskie wydawnictwo Philipa Steina, czyli Jungeuropa Verlag, a kontakty na niwie „kultury” – niemieckie środowisko narodowo-socjalistycznego black metalu¹²³, a w szczególności skazany w 1993 r. za morderstwo Hendrik Möbus, członek zespołu Absurd, który wystąpił nawet z Semeniką w Kijowie w panelu odbywającej się przed „Asgardsrei” trzeciej edycji konferencji „Pakt Stalowy”¹²⁴. Podobnie jak w wypadku Polski, wymienione grupy reprezentują ideologicznie neofaszyzm, neonazizm, trzecią pozycję i nową prawicę.

Podobnie prezentują się amerykańscy sojusznicy ruchu azowskiego, tacy jak biały supremacjonista Greg Johnson, jego portal Counter-Currents i wydawnictwo Counter-Currents Publishing (które są ważnymi węzłami amerykańskiego „akademickiego” białego nacjonalizmu), biały nacjonalista Jared Taylor i jego czasopisma *American Renaissance*, antysemicki pisarz Kevin MacDonald i przywódca neonazistowskiej grupy *Rise Above Movement* (RAM), Robert Rundo¹²⁵.

Sporo kontaktów i dobrych relacji ruch azowski ma w Skandynawii i w basenie Morza Bałtyckiego. Jednym z ich partnerów była istniejąca do 2019 r. neofaszystowska grupa Nordycka Młodzież (szw. *Nordisk Ungdom*). Ze Szwedów szczególnie aktywni byli w tych kontaktach integralny tradycjonalista, neopoganin, YouTuber i bodybuilder, Marcus

¹²² Nonjon, „Olena Semenika”.

¹²³ Narodowo-Socjalistyczny Black Metal (dalej: NSBM) – ruch w obrębie muzyki black metal, promujący ideologie neofaszystowskie, neonazistowskie i supremacji białej rasy. Artyści NSBM łączą estetykę i symbole nazistowskie z europejskim rodzimowierstwem, satanizmem lub okultyzmem nazistowskim, jednocześnie sprzeciwiając się chrześcijaństwu, islamowi i judaizmowi z perspektywy rasistowskiej. Ruch powstał w połowie lat dziewięćdziesiątych, a jego rozwój związany jest m.in. z norweskim muzykiem Vargiem Vikernesem oraz zespołami z Niemiec, Polski i USA. Narodowo-Socjalistyczny Black Metal nie jest odrębnym gatunkiem muzycznym – wyróżnia go wyłącznie ideologia, nie charakter muzyczny. Działania i treści NSBM mają jawne powiązania z neonazizmem i neofaszyzmem.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

Follin, przedstawiciel partii Alternatywa dla Szwecji (szw. *Alternativ för Sverige*, AfS), Anton Stigermark, i Jonas Nilsson, były instruktor szwedzkich ochotników batalionu „Azow”. Z Norwegii najbardziej ożywione kontakty ze środowiskami ruchu azowskiego utrzymywali z kolei Bjørn Christian Rødal z eurosceptycznej nordycko nacjonalistycznej partii Alians – Alternatywa dla Norwegii (nor. *Alliansen – Alternativ for Norge*, AfN) i Joachim Furholm ps. „Jarl”, który przemawiał nawet na wiecu politycznym zorganizowanym przez Korpus Narodowy przed parlamentem Ukrainy we wrześniu 2018 r. W Norwegii Furholm został oskarżony o neonazizm, ma przeszłość kryminalną i twierdzi, że „szanuje” norweskiego terrorystę Andersa Breivika, który w 2011 r. dokonał ataku, w wyniku którego zginęło 77 osób¹²⁶. Przedstawiciele ruchu azowskiego brali także udział w organizowanych przez wyżej wymienionych konferencjach, takich jak „Scandza” w Oslo, czy „Przebudzenie” w Turku. W krajach południowej Europy wzorem działania dla ruchu azowskiego jest włoska neofaszystowska grupa CPI, a bliższe kontakty łączą działaczy ruchu z Alberto Palladino (rzecznikiem ds. kontaktów międzynarodowych CPI) i Sébastienem Manificatem (rzecznikiem CPI na Francję)¹²⁷. W innych krajach ruch azowski łączy sojusze z analogicznymi neofaszystowskimi organizacjami, takimi jak hiszpański Dom Socjalny czy francuskie Zjednoczona Grupa Obrony (fr. *Groupe Union Défense*, dalej: GUD) i Bastion Społeczny¹²⁸.

Jak więc wynika z tego zestawienia sojuszników ruchu azowskiego, co najmniej do 2019 r. i wybuchu pandemii COVID-19, kiedy osłabło silne zaangażowanie jego przedstawicieli w paneuropejskie inicjatywy, większość sojuszników reprezentowała różne nurty neofaszyzmu – od trzeciej pozycji przez nową prawicę po neonazizm, ze szczególnym naciskiem na ruchy łączące w sobie elementy autonomicznego nacjonalizmu, prosocjalne nastawienie i „młodzieżowy” charakter aktywności (stroje, skłoting i tworzenie centrów socjalnych).

Sytuacja w ruchu azowskim od 2022 r.

Obecnie strona internetowa Brygady „Azow” zawiera wyłącznie wpisy o wojnie, bez żadnych informacji o charakterze ideologicznym.

¹²⁶ Yarysh i Hirna, „From Oslo to Donbas”.

¹²⁷ Nonjon, „Olena Semenyaka”.

¹²⁸ Obie grupy zostały we Francji zdelegalizowane jako ugrupowania ekstremistyczne.

Oficjalnie jednostka prezentuje się jako jedynie patriotyczna formacja. Kilka czynników przyczyniło się do deklaratywnego odrzucenia ekstremizmu. Zarówno Korpus Narodowy, jak i wiele osób ze skrajnie prawicowych kręgów stały się znacznie mniej popularne po zwycięstwie prezydenckim Wołodymyra Zełenskiego w 2019 r. Wynika to z ogólnego prawicowego, patriotycznego zwrotu w dyskursie politycznym Ukrainy po 2014 r. Tezy i stanowiska mówiące o rosyjskim zagrożeniu, konieczności militaryzacji społeczeństwa, walki ze zdrajcami i ultrapatriotyczna retoryka stały się znacznie bardziej widoczne na scenie politycznej. Hasła skrajnych prawicowców przejęli bardziej prominentni gracze, którzy dzięki większym funduszom i doświadczeniu lepiej wiedzieli, jak je wykorzystać. W efekcie w wyborach lokalnych 2019 r. partie skrajnej prawicy poniosły porażkę. Korpus Narodowy otrzymał 2,5%, a „Prawy Sektor” i „Wolność” po 2,15% poparcia. Na dodatek ich wzajemne spory i różnice programowe nie pozwalają na utworzenie jednej koalicji wyborczej, przez co ugrupowania te skazane są na pozostawanie poza parlamentem.

Dymisja Awakowa ze stanowiska ministra spraw wewnętrznych w lipcu 2021 r. była kolejnym ciosem dla ruchu azowskiego. Ten multimilioner i biznesmen wspierał środowiska związane z „Azowem” i według doniesień prasowych, jeszcze prowadząc swój biznes w Charkowie, skąd pochodzą liderzy ruchu, korzystał z pomocy aktywistów tego środowiska w walce z konkurencją. Jako minister w latach 2014–2021, wedle doniesień prasy, rozciągnął nad nim parasol ochronny i wspierał finansowo¹²⁹. W efekcie wielu weteranów „Azowa” znalazło pracę w instytucjach publicznych związanych z bezpieczeństwem. Wadim Trojan, były szef sztabu batalionu „Azow”, został zastępcą szefa policji, a później pełnił obowiązki szefa policji i wiceministra spraw wewnętrznych¹³⁰. Awakow mianował również weterana Azowa, Serhija Bondarenkę, zastępcą szefa policji obwodu kijowskiego. Inni weterani znaleźli zatrudnienie jako wyżsi oficerowie policji w Kijowie, Charkowie i Połtawie. Ponadto jeden z założycieli „Azowa”, Korotkich, pracował jako wysoki rangą funkcjonariusz policji i uważa się za przyjaciela syna Awakowa, Oleksandra¹³¹. Rezygnacja ministra zapoczątkowała późniejsze skargi ruchu

¹²⁹ Colborne, *From the Fires*, 59.

¹³⁰ Interfax-Ukraine, „Cabinet Appoints Trojan as Deputy Interior Minister of Ukraine”, Kyiv Post, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.kyivpost.com/post/9415>.

¹³¹ „Suspicious Deaths”.

azowskiego na „represje” ze strony prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego¹³². Aresztowanie kilku członków Korpusu Narodowego przez ukraińską SBU w sierpniu 2021 r. i oskarżenie ich o tworzenie siatki przestępczej, było jednym ze znamion tego procesu¹³³.

Reakcje zachodnich sojuszników Ukrainy, zwłaszcza USA i Kanady (gdzie mieszka duża ukraińska diaspora), były również istotne dla tej zmiany postawy „Azowa”. Obecnie opór militarny Ukrainy wobec rosyjskiej inwazji w dużej mierze zależy od dostaw zachodniego sprzętu wojskowego i wsparcia wywiadowczego. „Azow” i organizacje z nim związane były jednymi z głównych problemów wizerunkowych ukraińskich rządów w latach 2014–2022. Z jednej strony demokratyczna prasa zachodnia informowała o związkach jednostki ze skrajną prawicą. Z drugiej, ekstremistyczne powiązania Ruchu Azowskiego, jego symbolika i korzenie ideologiczne, a także udział w nim rosyjskich neonazistów, pozwoliły władzom rosyjskim na ataki medialne na Ukrainę¹³⁴ i oskarżanie władz w Kijowie o neonazistowski charakter. W wyniku opublikowania wyników śledztw portali Hromadskie, Zaborona i Bellingcat oraz wynikającej z tego presji ze strony państw Zachodu, ruch azowski zaczął publicznie dystansować się od swoich najbardziej problematycznych uczestników, takich jak Lewkin, Korotkich czy Nikitin¹³⁵, a w 2022 r. usunął ze swoich insygniów symbole neonazistowskie, zastępując je złotym trójzębem (herbem Ukrainy), trzema mieczami i innymi symbolami nieekstremistycznymi¹³⁶. Wydaje się, że przyniosło to pewien efekt. Wraz ze wzrostem zaangażowania Zachodu w wojnę na Ukrainie, coraz więcej podmiotów usuwało Brygadę „Azow” ze swoich list organizacji ekstremistycznych¹³⁷.

¹³² Colborne, *From the Fires*, 147.

¹³³ Martin Laryś, „Far-Right Vigilantes and Crime: Law and Order Providers or Common Criminals? The Lessons from Greece, Russia, and Ukraine”, *Southeast European and Black Sea Studies* 22, nr 4 (2022): 479–502, <https://doi.org/10.1080/14683857.2022.2086666>.

¹³⁴ „Russia Designates Ukraine’s Azov Regiment a «Terrorist Group»”, Euractiv, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/russia-designates-ukraines-azov-regiment-a-terrorist-group>.

¹³⁵ Nonjon, „Olena Semenyaka”.

¹³⁶ Tom Ball, „Azov Battalion Drops Neo-Nazi Symbol Exploited by Russian Propagandists”, *The Times*, maj 30, 2022, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.thetimes.co.uk/article/azov-battalion-drops-neo-nazi-symbol-exploited-by-russian-propagandists-lpjns7qg>.

¹³⁷ „ADL Refuses to Call Ukraine-Pentagon Azov Battalion a «Neo-Nazi» Unit”, Al Mayadeen English, dostęp lipiec 15, 2024, <https://english.almayadeen.net/news/politics/adl-refuses-to-call-ukraine-pentagon-azov-battalion-a-neo-na>; Khaldon Azari, „Ukrainian Azov

Liderzy obu głównych partii politycznych USA spotkali się w październiku 2022 r. z wysoko postawionymi żołnierzami „Azowa” na Kapitolu w Waszyngtonie¹³⁸. Weterani Azowa wzięli udział w podobnej podróży do Izraela w grudniu 2022 r.¹³⁹

Należy również zauważyć, że na postawę ideologiczną Brygady wpłynęła śmierć kilku ważnych ideologów ruchu. Od czasu inwazji rosyjskiej na polu bitwy zginęli ideolog ruchu, organizator wydawnictwa *Orientyr* i wiceprzewodniczący Korpusu Narodowego Mykoła Krawczenko, a także czołowy propagator idei trzeciej pozycji na Ukrainie i lider nowoprawicowego klubu *Płomień*, wydawnictwa *Nuovi Arditi* i Awangardowego Stowarzyszenia Kulturalnego Serhij Zajkowski oraz lider charkowskiego ugrupowania *Freikorps* Hieorhij Tarasenko¹⁴⁰. Z najważniejszych intelektualnych liderów ruchu azowskiego żyje dziś tylko Semeniaka.

W ruchu narasta również konflikt między zwolennikami Biłeckiego i Korotkicha¹⁴¹. Od końca 2020 do 2021 r. Korotkich zbliżył się z innymi neonazistowskimi rosyjskimi emigrantami w Ukrainie, w tym z Lewkinem, Nikitinem i Szalankiewiczem. Działania te prowadzą grupę w stronę działalności przestępczej, idąc za przykładem podobnych organizacji funkcjonujących w Polsce, np. w Białymstoku lub w Gdańsku¹⁴².

Partia kierowana przez Biłeckiego próbuje zmienić swoje przesłanie i przesunąć się w stronę głównego nurtu. Porażki wyborcze i naciski ze strony USA dodatkowo wymusiły złagodzenie tonu, unikanie otwartej przemocy i zaniechania postulowania rewolucyjnych

Battalion Removed from Japan's International Terrorists' list", Arab News, dostęp lipiec 15, 2024, https://www.arabnews.jp/en/japan/article_69828.

¹³⁸ Jacob Crosse, „Congressional Leaders of Both Parties Welcome Members of Neo-Nazi Azov Battalion to Washington”, World Socialist Web Site, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.wsws.org/en/articles/2022/10/07/pndc-o07.html>.

¹³⁹ Asa Winstanley i Ali Abunimah, „Israel Helps Ukraine Whitewash Its Nazis”, The Electronic Intifada, dostęp lipiec 15, 2024, <https://electronicintifada.net/content/israel-helps-ukraine-whitewash-its-nazis/36911>.

¹⁴⁰ Ostrogniew, „Polegli w obronie”.

¹⁴¹ „«Azov Needs a War» an Interview With Michael Colborne”, The Marker, dostęp lipiec 15, 2024, <https://violence-marker.org.ua/en/2021/12/29/azov-needs-a-war-an-interview-with-michael-colborne>.

¹⁴² Alexander Ritzmann, red., „Transnational Linkages Between Violent Right-Wing Extremism, Terrorism and Organized Crime”, *Counter Extremism Project*, marzec 2023, dostęp lipiec 15, 2024, https://www.counterextremism.com/sites/default/files/2023-03/CEP%20Report_Transnational%20linkages%20between%20violent%20right-wing%20extremism%20and%20terrorism%20and%20organized%20crime_March%202023.pdf.

zmian, przynajmniej w krótkim okresie. Wydaje się, że planem jest uczynić Korpus Narodowy jednym z głównych ruchów politycznych na Ukrainie, gdy wojna się skończy. Jednocześnie skrajnie prawicowi aktywiści dołączający do ukraińskich jednostek wybierają obecnie raczej Batalion Rewanż, związany z ugrupowaniem Tradycja i Porządek¹⁴³, lub Batalion Wilków Da Vinci¹⁴⁴, które, choć w praktyce podporządkowane są ukraińskiemu siłom zbrojnym, formalnie nie są ich częścią, jak Brygada „Azow”.

Podsumowanie

Brygada „Azow” w ciągu ostatnich pięciu lat skupiała się przede wszystkim na kwestiach wojskowych. Kładła nacisk na kwestie patriotyczne, a nie ideologiczne. Niemniej nie można dokładnie scharakteryzować pozycji ideologicznej ruchu azowskiego, skupiając się tylko na poglądach głoszonych przez liderów brygady, bez omawiania jej grup peryferyjnych lub bez uwzględnienia jej struktury wynikającej z ideologicznych filarów ruchu. Jej rozgałęziony, sieciowy charakter pozwala ruchowi przedstawiać niektóre części jako swoją oficjalną, wolną od ekstremizmu reprezentację. Jednocześnie inne, które nadal są jego immanentnym elementem, pozostają w cieniu. Ruch azowski kontynuuje jednak swoją działalność ekstremistyczną, zarówno w obszarze działań praktycznych, jak i czerpiąc inspirację i wpływy z ideologii ekstremistycznych. Są więc dla niego charakterystyczne następujące elementy: duże rozdrobnienie, próba docierania do różnych segmentów społeczeństwa ukraińskiego, zatarcie granic między wieloma podmiotami (jednostka wojskowa, partia polityczna, centra społeczne, organizacje weteranów, stowarzyszenia sportowe, milicja, grupy nieformalne), programami i inicjatywami ruchu (poświęconymi sportowi, seniorom, dzieciom, kwestiom zdrowia publicznego), a także podział na podmioty bardziej akceptowane przez

¹⁴³ Witkowski, „Skazany z Marią Matuszak neofaszysta przeszedł w Ukrainie szkolenie bojowe”, *Polityka*, lipiec 23, 2023, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/2220822,1,skazany-z-mari-ka-matuszak-neofaszysta-przeszedl-w-ukrainie-szkolenie-bojowe.read>.

¹⁴⁴ Thomas Gibbons-Neff, „Nazi Symbols on Ukraine's Front Lines Highlight Thorny Issues of History”, *The New York Times*, styczeń 5, 2023, dostęp lipiec 15, 2024, <https://www.nytimes.com/2023/06/05/world/europe/nazi-symbols-ukraine.html>.

społeczeństwo, stanowiące front ruchu, i bardziej ekstremalne, stanowiące jego zaplecze (jak *Nord Storm*, *Freikorps* czy *WotanJugend*).

Dlatego istotną kwestią, która umyka autorom większości prac o Brygadzie „Azow”, jest rozróżnienie między jednostką wojskową a szerszym ruchem politycznym. Większość autorów skupia się na brygadzie z pominięciem sieci organizacji, które zostały wokół niej zbudowane. O ile w odniesieniu do samej jednostki wojskowej, która jest częścią ukraińskich sił zbrojnych, trudno mówić o jej ekstremistycznym charakterze, to już w przypadku całego ruchu, którego brygada jest centralną częścią, jest to sąd nadal uzasadniony. Z jednej strony mamy pierwszy plan ruchu, pokazywany szerszej publiczności, wyborcom, elitom, opiniotwórcom lub zachodnim sojusznikom. W tej sferze poruszają się głównie żołnierze i weterani Azowa, którzy przedstawiają się jako bohaterscy patrioci, a niewiele elementów może niepokoić swoim ekstremistycznym charakterem. Tymczasem za kulisami mamy już wiele takich odgałęzień. Są to zarówno sojusze z innymi ekstremistycznymi organizacjami z Europy i Ameryki, jak i konferencje poświęcone postaciom lub tematom charakterystycznym dla środowisk neofaszystowskich. Koncepcje głoszone przez ideologów ruchu są czerpane wprost z pism nazistów, rewolucyjnych nacjonalistów, faszystów i neofaszystów, konserwatywnych rewolucjonistów czy integralnych tradycjonalistów. Działalność wydawnicza i koncertowa ruchu jest typowa dla środowisk ekstremistycznych. Nie da się przesunąć tak rozległego i wielowątkowego podmiotu z jednej ideologii do drugiej, jak byłoby to możliwe w partii sterowanej centralnie. Jest to prawie niemożliwe do przeprowadzenia w ciągu czterech lat, jakie upłynęły od ostatnich nowopravicowych, neofaszystowskich wydarzeń zorganizowanych przez ruch azowski. Dlatego liczne komentarze, które pojawiły się w okresie po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji, twierdzące, że ruch azowski utracił już swój ekstremistyczny charakter, można odnieść tylko do samej brygady. Ruch jako całość nadal przedstawia się jako jedna z frakcji współczesnego neofaszyzmu. W ciągu ostatnich pięciu lat nie pojawiły się żadne znaczące deklaracje wskazujące na zmianę ideologii jego podstaw.

Bibliografia

Opracowania

- Colborne, Michael. *From the Fires of War. Ukraine's Azov Movement and the Global Far Right*. Stuttgart and Hannover: Ibidem Press, 2022.
- Dobrowolski, Witold. *Ruch Azowski. Ideologia, działalność i walka ukraińskich nacjonalistów*. Warszawa: Capital, 2022.
- Dorril, Stephen. *MI6: Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*. New York: Simon and Schuster, 2002.
- Froio, Caterina, Pietro Castelli Gattinara, Giorgia Bulli, i Matteo Albanese. *Casa-Pound Italia: Contemporary Extreme-Right Politics*. Abingdon: Routledge, 2020.
- Holian, Anna. *Between National Socialism and Soviet Communism: Displaced Persons in Postwar Germany*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2011.
- Holland, Derek. *Polityczny Żołnierz*. Warszawa: Wydawnictwo Instytut Narodowo-Radykalny, 1999.
- Laruelle, Marlene, i Ellen Rivera. *Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium*. Washington: Institute for European, Russian and Eurasian Studies, 2019.
- Laryś, Martin. „Far-Right Vigilantes and Crime: Law and Order Providers Or Common Criminals? The Lessons from Greece, Russia, and Ukraine”. *Southeast European and Black Sea Studies* 22, nr 4 (2022): 479–502. <https://doi.org/10.1080/14683857.2022.2086666>.
- Likhachev, Vyacheslav. „The «Right Sector» and Others: The Behavior and Role of Radical Nationalists in the Ukrainian Political Crisis of Late 2013 – Early 2014”. *Communist and Post-Communist Studies* 48, nr 2–3 (2015): 257–271. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.07.003>.
- Niculescu, Tatiana. *Mistyk z rewolwerem. Corneliu Zelea Codreanu*. Tłum. Kazimierz Jurczak. Universitas: Kraków, 2019.
- Pisuliński, Jan. „Koncepcje federacyjne w II Rzeczypospolitej”. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 56 (2021): 99–121. <https://doi.org/10.12775/sdr.2021.2.05>.
- Rękawek, Kacper. *Foreign Fighters in Ukraine. The Brown-Red Cocktail*. London: Routledge, 2022.
- Rossolinski-Liebe, Grzegorz. *Stepan Bandera: The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist. Fascism, Genocide, and Cult*. Stuttgart and Hannover: Ibidem Press, 2014.
- Schlembach, Raphael. „The «Autonomous Nationalists»: New Developments and Contradictions in the German Neo-Nazi Movement”. *A Journal For and About Social Movements* 5, nr 2 (2013): 295–318. <https://doi.org/10.4467/22996362PZ.21.023.14287>.
- Simpson, Christopher. *Blowback: America's Recruitment of Nazis and Its Effects on the Cold War*. New York: Grove Atlantic, 1988.
- Starodub, Taras. „Geostrategic Significance of Ukraine in the Region of Central and Eastern Europe in the Works of Dmytro Dontsov and Yurii Lypa”. *Historia i Polityka* nr 34 (2020): 147–158. <https://doi.org/10.12775/HiP.2020.040>.

Umland, Andreas. „Irregular Militias and Radical Nationalism in Post-Euromaidan Ukraine: The Prehistory and Emergence of the «Azov» Battalion in 2014”. *Terrorism and Political Violence* 31, nr 1 (2019): 105–131. <https://doi.org/10.1080/09546553.2018.1555974>.

Internet

- „ADL Refuses to Call Ukraine-Pentagon Azov Battalion a «Neo-Nazi» Unit”. Al Mayadeen English. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://english.almayadeen.net/news/politics/adl-refuses-to-call-ukraine-pentagon-azov-battalion-a-neo-na>.
- AFP. „In War-Torn Ukraine, Women Get Taste Of Combat Training”. RTL Today. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://today.rtl.lu/news/world/a/1306797.html>.
- Azari, Khaldon. „Ukrainian Azov Battalion Removed from Japan’s International Terrorists’ List”. Arab News. Dostęp lipiec 15, 2024. https://www.arabnews.jp/en/japan/article_69828.
- Bajto, Nikola. „Croatian MEP Sympathizes the Fascist Movement”. *Novosti*, czerwiec 2, 2019. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.portalnovosti.com/croatian-mep-sympathizes-the-fascist-movement>.
- Ball, Tom. „Azov Battalion Drops Neo-Nazi Symbol Exploited by Russian Propagandists”. *The Times*, maj 30, 2022. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.thetimes.co.uk/article/azov-battalion-drops-neo-nazi-symbol-exploited-by-russian-propagandists-lpjns7qg>.
- Bateson, Ian. „Former Azov Battalion Leader Works to Clean up Kyiv Regional Police, His Image”. Kyiv Post. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.kyivpost.com/post/9194>.
- Bellingcat Anti-Equality Monitoring. „How to Mainstream Neo-Nazis: A Lesson from Ukraine’s New Government”. Bellingcat. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/10/21/how-to-mainstream-neo-nazis-a-lesson-from-ukraines-new-government>.
- Bellingcat Anti-Equality Monitoring. „Yes, It’s (Still) OK To Call Ukraine’s C14 «Neo-Nazi»”. Bellingcat. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/08/09/yes-its-still-ok-to-call-ukraines-c14-neo-nazi>.
- Boichenko, Nina. „Inside Ukraine’s Ideological Renewal”. *New Eastern Europe*, październik 4, 2017. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://neweasterneurope.eu/2017/10/04/inside-ukraines-ideological-renewal>.
- Cohen, Josh. „In the Battle Between Ukraine and Russian Separatists, Shady Private Armies Take the Field”. Reuters. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.reuters.com/article/idUS60927080220150505>.
- Colborne, Michael. „Croatia Key to Ukrainian Far-Right’s International Ambitions”. Balkan Insight. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://balkaninsight.com/2019/07/18/croatia-key-to-ukrainian-far-rights-international-ambitions>.
- Colborne, Michael. „Dispatches From Asgardsrei: Ukraine’s Annual Neo-Nazi Music Festival”. Bellingcat. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.bellingcat.com/news/2020/01/02/dispatches-from-asgardsrei-ukraines-annual-neo-nazi-music-festival>.

- Colborne, Michael. „The «Hardcore» Russian Neo-Nazi Group That Calls Ukraine Home”. Bellingcat. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/09/04/the-hardcore-russian-neo-nazi-group-that-calls-ukraine-home>.
- Colborne, Michael. „The Upcoming Neo-Nazi Concert in Ukraine That No One Is Talking About”. *Haaretz*, czerwiec 18, 2019. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.haaretz.com/world-news/europe/2019-06-18/ty-article/.premium/the-upcoming-neo-nazi-concert-in-ukraine-that-no-one-is-talking-about/0000017f-e-310-d804-ad7f-f3fabfc70000>.
- Crosse, Jacob. „Congressional Leaders of Both Parties Welcome Members of Neo-Nazi Azov Battalion to Washington”. World Socialist Web Site. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.wsws.org/en/articles/2022/10/07/pndc-o07.html>.
- Fornusek, Martin. „Anti-Kremlin Militia Claims to Have Captured 25 Russian Troops”. The Kyiv Independent. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://kyivindependent.com/anti-kremlin-militia-claims-to-capture-25-russian-troops>.
- Euractiv. „Russia Designates Ukraine’s Azov Regiment a «Terrorist Group»”. Euractiv. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/russia-designates-ukraines-azov-regiment-a-terrorist-group>.
- Gawęda, Marcin. „Obrona terytorialna w bitwie o Kijów”. Defence24. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/obrona-terytorialna-w-obronie-kijowa>.
- Gibbons-Neff, Thomas. „Nazi Symbols on Ukraine’s Front Lines Highlight Thorny Issues of History”. *The New York Times*, styczeń 5, 2023. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.nytimes.com/2023/06/05/world/europe/nazi-symbols-ukraine.html>.
- „Groups at the Sharp End of Ukraine Unrest”. BBC. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.bbc.com/news/world-europe-26001710>.
- Interfax-Ukraine. „Cabinet Appoints Troyan as Deputy Interior Minister of Ukraine”. Kyiv Post. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.kyivpost.com/post/9415>.
- Katerji, Oz. „By Focusing on the Azov Battalion we are Falling into Putin’s Trap”. *The New Statesman*, kwiecień 12, 2022. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.newstatesman.com/world/europe/ukraine/2022/04/why-focusing-on-the-azov-battalion-means-we-are-falling-into-putins-trap>.
- Kostecki, Paweł. „Jak wojna na Ukrainie zmieni postrzeganie nacjonalizmu?”. 3droga.pl. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://3droga.pl/felietony/pawel-kostecki-jak-wojna-na-ukrainie-zmieni-postrzeganie-nacjonalizmu>.
- Kovalenko, Katerina. „Fight for the White Race. How The Russian Neo-Nazi Denis Nikitin Promotes His Ideas in Ukraine, and why the Azov Regiment”. Zaborona. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://zaborona.com/en/fight-for-the-white-race-how-the-russian-neo-nazi-denis-nikitin-promotes-his-ideas-in-ukraine-and-why-the-azov-regiment>.
- Kuzmenko, Oleksiy. „The Azov Regiment Has Not Depoliticized”. Atlantic Council. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/the-azov-regiment-has-not-depoliticized>.

- Likhachev, Vyacheslav, i Hanna Hrytsenko. „Bohdan Khodakovskiy – Leader of Tradition and Order”. *Reporting Radicalism*. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://reportingradicalism.org/en/dossiers/people/bohdan-khodakovskiy-leader-of-tradition-and-order>.
- Likhachev, Vyacheslav, i Hanna Hrytsenko. „Freikorps – a Radical Right-Wing Organization from Kharkiv that Attacks the LGBT+ Community”. *Reporting Radicalism*. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://reportingradicalism.org/en/dossiers/groups/freikorps-a-radical-right-wing-organization-from-kharkiv-that-attacks-the-lgbt-community>.
- Likhachev, Vyacheslav, i Hanna Hrytsenko. „Serhii Korotkykh – Prominent Azov Movement Player and Former Police Official”. *Reporting Radicalism*. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://reportingradicalism.org/en/dossiers/people/serhii-korotkykh>.
- Miller, Christopher. „Ukrainian Militia Behind Brutal Romany Attacks Getting State Funds”. *Radio Free Europe*. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.rferl.org/a/ukrainian-militia-behind-brutal-romany-attacks-getting-state-funds/29290844.html>.
- „Nazi Exodus: How Russian Nazis Ended up in Ukraine”. *The Marker*. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://violence-marker.org.ua/en/2021/11/24/nazi-exodus-how-russian-nazis-ended-up-in-ukraine>.
- Nonjon, Adrien. „Olena Semenyaka, The «First Lady» of Ukrainian Nationalism”. *Illiberalism Studies Program Working Papers*, wrzesień 2020. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.illiberalism.org/wp-content/uploads/2020/10/Nonjon-Olena-Semenyaka-The-First-Lady-of-Ukrainian-Nationalism.pdf>.
- Ostrogńiew, Jarosław. „«Bez przekładów literatury daleko nie zajedziesz». Wywiad z Serhiyem Zaikovskim z inicjatywy Plomin”. *Szturm* nr 66 (2020). Dostęp lipiec 15, 2024. <https://szturm.com.pl/index.php/miesiecznik/item/1055-bez-przekladow-literatury-daleko-nie-zajedziesz-wywiad-z-serhiyem-zaikovskim-z-inicjatywy-plomin>.
- Ostrogńiew, Jarosław. „Polegli w obronie Ukrainy”. *Szturm* nr 90 (2022). Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.szturm.com.pl/index.php/miesiecznik/item/1514-polegli-w-obronie-ukrainy>.
- Pułk Azov. „Official Statement of the Azov Regiment”. *Azov.org*. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://azov.org.ua/the-azov-regiments-response-to-the-allegations-published-in-time-magazine>.
- Rękawek, Kacper. „Western Extremists and the Russian Invasion of Ukraine in 2022 – All Talk, But Not a Lot of Walk”. *Counter Extremism Project*, maj 2022. Dostęp lipiec 15, 2024. https://www.counterextremism.com/sites/default/files/2022-05/Western%20Extremists%20and%20the%20Russian%20Invasion%20of%20Ukraine%20in%202022_May%202022.pdf.
- Ritzmann, Alexander. „The Myth that Far-Right Zealots Run Ukraine is Russian Propaganda”. *Euronews*. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.euronews.com/2023/06/20/the-myth-far-right-zealots-run-ukraine-is-russian-propaganda>.
- Ritzmann, Alexander, red. „Transnational linkages between violent right-wing extremism, terrorism and organized crime”. *Counter Extremism Project*, marzec 2023. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.counterextremism.com/sites/default/>

- files/2023-03/CEP%20Report_Transnational%20linkages%20between%20violent%20right-wing%20extremism%20and%20terrorism%20and%20organized%20crime_March%202023.pdf.
- Semeniaka, Olena. „On Homeland Seminar’s Concept”. Glaukopis. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://helenasemenyaka.wordpress.com/2020/12/23/on-homeland-seminars-concept>.
- Shekhovtsov, Anton. „Russian Extreme Right White Rex Organisation Engaged in Training of British Neo-Nazi Thugs”. Anton Shekhovtsov’s blog. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://anton-shekhovtsov.blogspot.com/2014/11/russian-extreme-right-white-rex.html>.
- Shekhovtsov, Anton. „Why Azov Should Not be Designated a Foreign Terrorist Organisation”. Atlantic Council. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-azov-should-not-be-designated-a-foreign-terrorist-organization>.
- Skibitska, Yuliana. „Russian Neo-Nazi Tesak Found Dead in Prison. Zaborona Reports on How He Influenced the Development of Far-right Violence”. Zaborona. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://zaborona.com/en/russian-neo-nazi-tesak-found-dead-in-prison-zaborona-reports-on-how-he-influenced-the-development-of-far-right-violence>.
- „Suspicious Deaths Around Azov Fighter Remain Uninvestigated”. Kiyv Post. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.kyivpost.com/post/6745>.
- Tarasiuk, Taras, i Andreas Umland. „Unexpected Friendships: Cooperation of Ukrainian Ultra-Nationalists with Russian and Pro-Kremlin Actors”. Illiberalism Studies Program Working Papers, wrzesień 2021. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.illiberalism.org/unexpected-friendships-cooperation-of-ukrainian-ultra-nationalists-with-russian-and-pro-kremlin-actors>.
- The Marker. „«Azov Needs a War» an Interview with Michael Colborne”. The Marker. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://violence-marker.org.ua/en/2021/12/29/azov-needs-a-war-an-interview-with-michael-colborne>.
- „Ukraine Roma Camp Attack Leaves One Dead”. BBC. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.bbc.com/news/world-europe-44593995>.
- Winstanley, Asa, i Ali Abunimah. „Israel Helps Ukraine Whitewash Its Nazis”. The Electronic Intifada. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://electronicintifada.net/content/israel-helps-ukraine-whitewash-its-nazis/36911>.
- Witkowski, Przemysław. „«Europa będzie biała albo bezludna», czyli szturmowcy”. *Krytyka Polityczna*, kwiecień 30, 2019. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://krytyka-polityczna.pl/kraj/szturmowcy-przemyslaw-witkowski>.
- Witkowski, Przemysław. „Prawdziwa historia Mariki. Jak z chłopakiem oczyszczali naród polski”. *Polityka*, lipiec 19, 2023. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/2220440,1,prawdziwa-historia-mariki-jak-z-chlopakiem-oczyszczali-narod-polski.read>.
- Witkowski, Przemysław. „Skazany z Mariką Matuszak neofaszysta przeszedł w Ukrainie szkolenie bojowe”. *Polityka*, lipiec 23, 2023. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/2220822,1,skazany-z-marika-matuszak-neofaszysta-przeszedl-w-ukrainie-szkolenie-bojowe.read>.

Yarysh, Ostap, i Darka Hirna. „From Oslo to Donbas: Why Was a Norwegian Kicked out of the Ukrainian Army?”. Hromadske. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://hromadske.ua/en/posts/from-oslo-to-donbas-why-was-a-norwegian-kicked-out-of-the-ukrainian-army>.

Сергацкова, Катерина. „Ми намагаємося прийти до влади через вибори, хоча маємо всякі можливості» – як «Азов» стає партією” (Serhatskova, Kateryna. „My namahaiemosia pryity do vldy cherez vybory, khocha maie-mo vsiaki mozhlyvosti» – yak «Azov» staie partiieiu”). Hromadske. Dostęp lipiec 15, 2024. <https://hromadske.ua/posts/my-namahaiemosia-pryity-do-vldy-cherez-vybory-khocha-maie-mo-vsiaki-mozhlyvosti-iak-azov-staie-partiieiu>.

Редакція. „З Росії — до України «порядок наводити»: що відомо про неонациста з РФ, який напав на фотокора #Букв”. МЕЖА (Redaktsiia, „Z Rosii — do Ukrainy «poriadok navodyty»: shcho vidomo pro neonatsysta z RF, yakyi napav na fotokora #Bukv”. MEZhA). Dostęp lipiec 15, 2024. <https://bykvu.com/ua/mysli/z-rosii-do-ukraini-porjadok-navoditi-shho-vidomo-pro-neonacista-z-rf-jakij-napav-na-fotokora-bukv>.

STRESZCZENIE

Przemysław Witkowski, Ruch azowski i 15 Brygada Specjalnego Przeznaczenia Gwardii Narodowej Ukrainy „Azow” – związki i różnice, ideologiczne korzenie oraz ewolucja obu podmiotów do 2024 r.

Praca poświęcona jest podobieństwom i różnicom, ideologicznym korzeniom oraz wzajemnym relacjom 15 Brygady Specjalnego Przeznaczenia Gwardii Narodowej Ukrainy „Azow” i ruchu azowskiego oraz ich ewolucji ideologicznej w kontekście ekstremizmu. Omówione zostały w tekście: wpływ rewolucji EuroMajdanu na powstanie „Azowa”; inspiracje ideologiczne dla twórców tej jednostki wojskowej i całego ruchu azowskiego; struktura ruchu azowskiego i jej znaczenie; grupy ekstremistyczne związane z ruchem azowskim; kontakty międzynarodowe ruchu azowskiego i ich znaczenie dla pozycji ideologicznej ruchu oraz sytuacja w ruchu azowskim po 2021 r. Autor stawia w tekście tezę, że chociaż sama jednostka wojskowa odeszła od treści ekstremistycznych w swoich komunikatach, wiele istotnych postaci z obecnego i dawnego kierownictwa Azowa jest częścią sieci ruchu azowskiego, który pozostaje ekstremistyczny w swej istocie i współdzieli z jednostką wojskową ośrodki szkoleniowe i centra społeczne, a liderzy brygady uczestniczą w wydarzeniach organizowanych przez ruch azowski.

Słowa kluczowe: Azow, neofaszyzm, ruch azowski, nowa prawica, między-morze, nacjonalizm, Ukraina

SUMMARY

Przemysław Witkowski, The Azov Movement and the 15th Special Forces Brigade “Azov” of the National Guard of Ukraine—Similarities and Differences, Ideological Roots, and Evolution of Both Entities up to 2024

This article explores the similarities and differences, ideological roots, and relations between the 15th Special Forces Brigade “Azov” of the National Guard of Ukraine and the Azov movement, as well as their ideological evolution in the context of extremism. The text discusses: the impact of the Euromaidan revolution on the formation of “Azov”; the ideological inspirations of the founders of this military unit and the entire Azov movement; the structure and significance of the Azov movement; extremist groups linked to it, its international connections and their relevance to its ideological position, as well as the internal situation within the movement after 2021. The author argues that, although the military unit has officially distanced itself from extremist content, many key individuals from both current and former Azov leadership remain part of the Azov movement’s network. Meanwhile, this network retains its extremist character, shares training facilities and community centres with the military unit, and brigade leaders actively participate in events organised by the Azov movement.

Keywords: Azov, neo-fascism, Azov movement, new right, Intermarium, nationalism, Ukraine

ZUSAMMENFASSUNG

Przemysław Witkowski, Die Asow-Bewegung und die 15. Spezialeinheit der Nationalgarde der Ukraine „Asow” – Gemeinsamkeiten und Unterschiede, ideologische Wurzeln und Entwicklung bis 2024

Die Arbeit befasst sich mit den Gemeinsamkeiten und Unterschieden, den ideologischen Wurzeln und den gegenseitigen Beziehungen zwischen der 15. Spezialeinheit der Nationalgarde der Ukraine „Asow” und der Asow-Bewegung sowie ihrer ideologischen Entwicklung im Kontext des Extremismus. Im Text werden folgende Themen behandelt: der Einfluss der Euromaidan-Revolution auf die Entstehung von „Asow”; die ideologischen Inspirationen für die Gründer dieser Militäreinheit und der gesamten Asow-Bewegung; die Struktur der Asow-Bewegung und ihre Bedeutung; extremistische Gruppen, die mit der Asow-Bewegung in Verbindung stehen; die internationalen Kontakte der Asow-Bewegung und ihre Bedeutung für die ideologische Position der Bewegung sowie die Situation in der Asow-Bewegung nach 2021. Der Autor vertritt in seinem Text die These, dass sich die Militäreinheit zwar von extremistischen Inhalten in ihren Mitteilungen distanziert hat, viele wichtige Persönlichkeiten der aktuellen und ehemaligen Führung

von Asow Teil des Netzwerks der Asow-Bewegung sind, die in ihrem Wesen extremistisch bleibt und mit der Militäreinheit Ausbildungs- und Sozialzentren teilt, und die Führer der Brigade an Veranstaltungen teilnehmen, die von der Asow-Bewegung organisiert werden.

Schlüsselwörter: Asow, Neofaschismus, Asow-Bewegung, Neue Rechte, Zwischenmeerraum, Nationalismus, Ukraine